

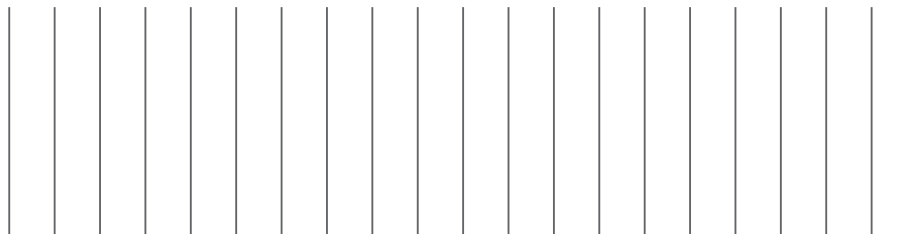

Wizytacje

Krajowego Mechanizmu Prewencji
oddziałów terapeutycznych
dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami
psychicznymi lub upośledzonych umysłowo
oraz oddziałów **dla tymczasowo**
aresztowanych

Raport RPO

Warszawa, 2014

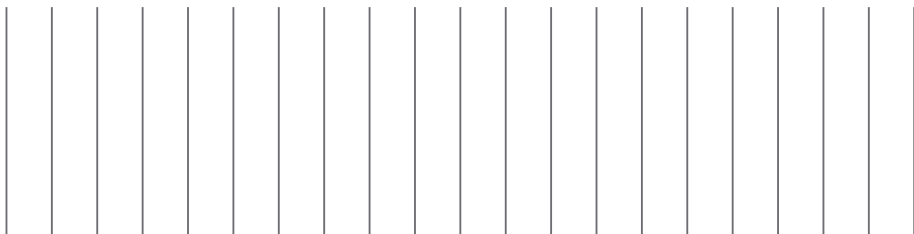

Raport RPO

Wizytacje

Krajowego Mechanizmu Prewencji
oddziałów terapeutycznych
dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami
psychicznymi lub upośledzonych umysłowo
oraz oddziałów dla tymczasowo
aresztowanych

Warszawa, 2014

Wizytacje Krajowego Mechanizmu Prewencji oddziałów terapeutycznych dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo oraz oddziałów dla tymczasowo aresztowanych

Autorzy:

Michał Kleszcz – rozdział I i II

Aleksandra Iwanowska i Paweł Jezierski – rozdział III

Redakcja:

Justyna Lewandowska, dr Ryszard Czerniawski

Wydawca:

Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich

al. Solidarności 77, 00-090 Warszawa

Zespół Współpracy Międzynarodowej

i Kontaktów z Mediami

Koncepcja edytorska:

Stanisław Ćwik, Jolanta Lipka-Wołoska

www.rpo.gov.pl

Infolinia Obywatelska 800 676 676

© Copyright by Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich

Warszawa 2014

ISBN 978-83-65029-03-4

Oddano do składu w listopadzie 2014 r.

Podpisano do druku w grudniu 2014 r.

Nakład: 200 egz.

Projekt okładki:

Grażyna Dziubińska

Opracowanie DTP, korekta, druk i oprawa:

Agencja Reklamowo-Wydawnicza Arkadiusz Grzegorzczak

www.grzeg.com.pl

SPIS TREŚCI

I. Wprowadzenie	5
1. Krajowy Mechanizm Prewencji	5
2. Wizytacje o charakterze tematycznym	7
3. Problemy systemowe	7
3.1. Przeludnienie aresztów śledczych i zakładów karnych	8
3.2. Niewystarczający bądź mało efektywny nadzór sędziów penitencjarnych nad wykonywaniem kary pozbawienia wolności	10
3.3. Niewystarczające zaopatrzenie higieniczne więźniów oraz mała częstotliwość kąpeli osadzonych mężczyzn	11
3.4. Dostęp osadzonych do informacji publicznej	13
II. Sytuacja osób tymczasowo aresztowanych osadzonych w jednostkach penitencjarnych	15
1. Regulacja tymczasowego aresztowania w przepisach Kodeksu postępowania karnego	15
2. Regulacja prawna dotycząca organizacji aresztów śledczych	16
3. Uprawnienia osób tymczasowo aresztowanych na tle uprawnień osób skazanych i ukaranych	17
3.1. Zasady kierowania do aresztów śledczych oraz kryteria rozmieszczania tymczasowo aresztowanych w celach	21
4. Wyniki wizytacji tematycznych	24
4.1. Warunki bytowe	24
4.2. Traktowanie	26
4.3. Zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe	28
4.4. Prawo do kontaktu ze światem zewnętrznym	32
4.4.1. Prawo do kontaktów telefonicznych tymczasowo aresztowanych z adwokatami i pełnomocnikami procesowymi będącymi radcami prawnymi	32
4.4.2. Prawo do powiadamiania osób najbliższych o umieszczeniu w jednostce penitencjarnej	35
4.4.3. Widzenia osób tymczasowo aresztowanych	36
4.5. Prawo do informacji	36
4.6. Prawo do praktyk religijnych	38

4.7. Zatrudnienie.....	39
4.8. Personel.....	39
5. Wnioski.....	41

III. Sytuacja skazanych odbywających karę w oddziałach terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi 42

1. Charakterystyka podstawowych zaburzeń niepsychotycznych	42
2. System terapeutyczny wykonywania kary pozbawienia wolności	44
3. Oddziały terapeutyczne dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi	46
4. Oddziaływania terapeutyczne	50
4.1. Programy oddziałów terapeutycznych i indywidualne plany terapeutyczne skazanych	50
4.2. Oddziaływania grupowe	52
4.3. Oddziaływania indywidualne.....	55
5. Personel	56
6. Traktowanie osadzonych	58
7. Prawo do ochrony zdrowia.....	60
8. Warunki bytowe	61
9. Wnioski	63
Wizytacje Krajowego Mechanizmu Prewencji w 2012 r.	65
Wizytacje Krajowego Mechanizmu Prewencji w 2013 r.	68

I. Wprowadzenie

1. Krajowy Mechanizm Prewencji

W związku z ratyfikacją przez Polskę w dniu 8 lipca 2005 r. Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania lub karania, zgodnie z art. 91 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej stał się on częścią polskiego porządku prawnego. Na mocy art. 17 OPCAT, Polska zobowiązała się powołać lub wyznaczyć autonomiczny krajowy mechanizm prewencji, który stałby na straży przestrzegania zakazu tortur. W dniu 18 stycznia 2008 r. funkcja Krajowego Mechanizmu Prewencji została powierzona Rzecznikowi Praw Obywatelskich.

Wyodrębnienie Zespołu w ramach struktury organizacyjnej Biura Rzecznika Praw Obywatelskich nastąpiło 14 października 2010 r. Przed tą datą wizytacje miejsc zatrzymań przeprowadzane były przez pracowników czterech Zespołów merytorycznych: Prawa Karnego Wykonawczego; Administracji Publicznej, Zdrowia i Ochrony Praw Cudzoziemców; Prawa Pracy i Zabezpieczenia Społecznego oraz Praw Żołnierzy i Funkcjonariuszy Służb Publicznych. Wspierani oni byli przez pracowników Biur Pełnomocników Terenowych RPO w Gdańsku, Katowicach i Wrocławiu. Zadaniem Zespołu „Krajowy Mechanizm Prewencji” jest wizytowanie wszelkiego rodzaju miejsc zatrzymań, o których mowa w art. 4 OPCAT¹, w celu sprawdzenia, czy w miejscach tych nie dochodzi do stosowania tortur lub innego niehumanitarnego, okrutnego bądź poniżającego traktowania lub karania.

Wizytacje mają charakter prewencyjny. Są one również niezapowiedziane, z uwagi na dążenie do tego, by w trakcie każdej z nich przedstawiciele Mechanizmu dostrzegli pełny obraz wizytowanego miejsca, a nie stan rzeczy powstały w wyniku ukrycia ewentualnych nieprawidłowości przez administrację danej jednostki.

¹ Pozbawienie wolności zgodnie z art. 4 OPCAT oznacza jakąkolwiek formę zatrzymania lub uwięzienia w publicznym lub prywatnym miejscu odosobnienia, którego osobie tej nie wolno opuszczać, na mocy polecenia jakiegokolwiek władzy sądowej, administracyjnej lub innej. Miejscem pozbawienia wolności jest zaś jakiegokolwiek miejsce pozostające pod jurysdykcją i kontrolą Państwa Strony OPCAT, gdzie przebywają lub mogą przebywać osoby pozbawione wolności na podstawie polecenia organu władzy publicznej bądź za jego namową, zgodą lub przyzwoleniem (areszty śledcze, zakłady karne, placówki dla nieletnich, pomieszczenia dla osób zatrzymanych (funkcjonujące w strukturach Policji, Straży Granicznej, Żandarmerii Wojskowej), szpitale psychiatryczne, domy pomocy społecznej, izby wytrzeźwień, ośrodki strzeżone dla cudzoziemców oraz areszty w celu wydalenia).

We wszystkich rodzajach miejsc pozbawienia wolności stosowana jest jednolita metodologia prowadzenia czynności wizytacyjnych. Pierwszy etap stanowi ustalenie składu grupy wizytacyjnej. Pracownicy Zespołu KMP, zgodnie z postanowieniami OPCAT, posiadają wymagane umiejętności oraz wiedzę zawodową². W skład zespołu wizytującego wchodzi przeważnie 4 osoby, przy czym jedna z nich pełni funkcję koordynatora grupy. Długość wizytacji uzależniona jest od wielkości jednostki oraz zidentyfikowanych na miejscu problemów – w większości przypadków trwa ona od 1 do 3 dni.

Po przybyciu na miejsce wizytacji pracownicy Zespołu KMP przeprowadzają rozmowę wstępną z dyrektorem wizytowanej jednostki lub osobą zastępującą go w czasie jego nieobecności. Następnie przedstawiciele RPO dokonują oglądu wszystkich pomieszczeń, a także przeprowadzają rozmowy indywidualne i grupowe z osobami pozbawionymi wolności oraz z personelem jednostki. Wizytujący analizują również odpowiednią dokumentację np. akta osobowe osób pozbawionych wolności, dokumentację dotyczącą ich stanu zdrowia, rejestr skarg osadzonych. Ostatni etap wizytacji stanowi jej podsumowanie, w trakcie którego przedstawia się dyrektorowi jednostki wstępne ustalenia powizytacyjne oraz umożliwia ustosunkowanie się do nich.

Raport powizytacyjny zawiera informacje o wynikach przeprowadzonej wizytacji, w tym opis warunków bytowych oraz stanu przestrzegania praw osób pozbawionych wolności, w ramach którego wyodrębnia się omówienie poszczególnych zagadnień, m.in. traktowania, opieki medycznej, działalności kulturalno-oświatowej, prawa do informacji, kontaktu ze światem zewnętrznym, dyscyplinowania, prawa do praktyk religijnych. W raporcie przedstawione zostają również wnioski powstałe na podstawie przeprowadzonej analizy dokumentacji. Ostatni rozdział raportu zawiera odpowiednie zalecenia sformułowane przez przedstawicieli Zespołu Krajowego Mechanizmu Prewencji.

Adresatami sporządzanego w wyniku wizytacji raportu, oprócz dyrektora wizytowanego miejsca, są m.in. organy sprawujące nad nim nadzór. Weryfikacja zaleceń, ze względu na niewielki skład osobowy Zespołu KMP³, następuje przeważnie w drodze korespondencji. Organizowane są również rewizytacje poszczególnych jednostek.

² W skład Zespołu KMP wchodzi osoby legitymujące się wykształceniem: prawniczym, psychologicznym, pedagogiczno-resocjalizacyjnym oraz kryminologicznym. W trakcie poszczególnych wizytacji pracownicy KMP wspomagani są również przez ekspertów zewnętrznych z zakresu medycyny ogólnej, geriatry, psychiatrii oraz psychologii.

³ W skład Zespołu KMP wchodzi 12 osób, łącznie z dyrektorem, zastępcą dyrektora oraz pracownikiem zajmującym się obsługą sekretariatu. W wizytacjach uczestniczy także łącznie 3 przedstawiciele Biur Pełnomocników Terenowych RPO w Gdańsku, Katowicach i Wrocławiu.

2. Wizytacje o charakterze tematycznym

W roku 2012 przedstawiciele Zespołu KMP rozpoczęli przeprowadzanie wizytacji tematycznych, których przedmiotem było zbadanie stanu przestrzegania praw osób tymczasowo aresztowanych oraz skazanych odbywających karę w oddziałach terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi. W okresie od 1 stycznia 2012 r. do 31 grudnia 2013 r. zostały przeprowadzone wizytacje w 53 jednostkach penitencjarnych – w 2012 r. w 20 zakładach karnych⁴ oraz 4 aresztach śledczych⁵, natomiast w roku 2013 odpowiednio w 16 zakładach karnych⁶ oraz 13 aresztach śledczych⁷.

Warunek niezbędny do dokonania właściwej oceny funkcjonowania oddziałów terapeutycznych dla osadzonych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi związany był z udziałem w wizytacjach ekspertów legitymujących się odpowiednim wykształceniem i doświadczeniem w dziedzinie psychologii. Wobec braku możliwości zabezpieczenia udziału ekspertów we wszystkich przewidzianych wizytacjach w 2012 r. udało się zrealizować jedynie 11 z 14 zaplanowanych wizytacji tematycznych.

3. Problemy systemowe

Przeprowadzane przez reprezentantów Zespołu KMP wizytacje umożliwiają identyfikację problemów natury generalnej, wynikających z systemu prawa.

Osób tymczasowo aresztowanych oraz skazanych odbywających karę w oddziałach terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, osadzonych w jednostkach penitencjarnych, dotyczą zarówno kwestie wspólne dla wszystkich osób pozbawionych wolności, jak i kwestie charakterystyczne wyłącznie dla tych grup. W związku z powyższym za uzasadnione należy uznać zwięzłe przedstawienie we wstępnej części niniejszego raportu problemów systemowych dotyczących wszystkich grup osadzonych.

⁴ Zakłady Karne w: Czarnem, Grodkowie, Grudziądzu (Zakład Karny nr 1), Kwidzynie, Łodzi (Zakład Karny nr 1), Oleśnicy, Płocku, Raciborzu, Rzeszowie, Siedlcach, Stargardzie Szczecińskim, Strzelcach Opolskich (Zakład Karny nr 2), Sztumie, Warszawie – Białołęce, Wołowie, Wronkach, Zamościu. Przeprowadzono 2 rewizytacje w Zakładach Karnych w: Nowym Wiśniczu, Tarnowie-Mościcach.

⁵ Areszty Śledcze w: Chełmnie, Dzierżoniowie, Grodkowie, Kielcach, Prudniku.

⁶ Zakłady Karne w: Braniewie, Białej – Podlaskiej, Dębicy, Gdańsku – Przeróbce, Goleniowie, Grudziądzu (Zakład Karny nr 2), Iławie, Jastrzębiu – Zdroju; Kłodzku, Krzywańcu, Medyce, Nysie, Pionkach (Oddział Zewnętrzny Zakładu Karnego w Żytkowicach), Przywarach (Oddział Zewnętrzny Zakładu Karnego nr 1 w Strzelcach Opolskich), Wrocławiu (Zakład Karny nr 1) oraz Żytkowicach.

⁷ Areszty Śledcze w: Białymstoku, Bydgoszczy, Bytomiu, Czersku, Częstochowie, Chojnicach, Elblągu, Lubaniu, Lubsku, Szamotułach, Świdnicy, Warszawie – Służewcu, Szczytnie.

3.1. Przeludnienie aresztów śledczych i zakładów karnych

Działania zmierzające do zmniejszenia stopnia przeludnienia występującego w jednostkach penitencjarnych, podejmowane przez pracowników i funkcjonariuszy Służby Więziennej, często wzbudzały zastrzeżenia pracowników Zespołu Krajowego Mechanizmu Prewencji. Powszechnie spotykaną praktyką było adaptowanie na cele mieszkalne pomieszczeń świetlic, co skutkowało ograniczeniem dostępu osadzonych do zajęć kulturalno–oświatowych. Reprezentanci Zespołu KMP negatywnie ocenili także umieszczanie osadzonych zdrowych w izbach chorych (w których przebywać powinny wyłącznie osoby w złym stanie zdrowia) oraz nieuzasadnione umieszczanie osadzonych w celach: przejściowych, izolacyjnych, przeznaczonych dla skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu. Kolejną stwierdzoną nieprawidłowością były przypadki osadzania nowo przybyłych osób w celach przejściowych na okres przekraczający 14 dni⁸.

Zdaniem pracowników Zespołu KMP działania podejmowane w zakresie zapobiegania przeludnieniu jednostek penitencjarnych nie mogą opierać się na umieszczaniu osadzonych w miejscach, które zgodnie z wolą ustawodawcy, winny spełniać inne funkcje.

W dniu 29 marca 2012 r. Zastępca Rzecznika Praw Obywatelskich wystąpił do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej poddając w wątpliwość przepisy Zarządzenia Nr 7/2012 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 30 stycznia 2012 r. w sprawie ustalania pojemności jednostek penitencjarnych, zgodnie z którymi pojemność jednostek penitencjarnych oblicza się sumując pojemność pomieszczeń mieszkalnych wchodzących w skład budynków zakwaterowania skazanych. Pomieszczenia mieszkalne to pomieszczenia przeznaczone do stałego lub okresowego zakwaterowania lub okresowego umieszczenia osadzonych, spełniające wymogi techniczne do zakwaterowania osadzonych. W rozumieniu wskazanego zarządzenia, pomieszczeniami mieszkalnymi do okresowego zakwaterowania osadzonych są więc, obok cel mieszkalnych, także cele izolacyjne oraz izby chorych⁹. Rzecznik zwrócił uwagę na stwierdzone przez pracowników Zespołu KMP przypadki wykorzystania na potrzeby cel mieszkalnych pomieszczeń do tego nieprzeznaczonych, a także

⁸ Zgodnie z art. 79 b § 1 k.k.w., skazanego przyjętego do aresztu śledczego umieszcza się w celi przejściowej, na okres niezbędny, nie dłużej jednak niż na 14 dni, dla poddania go wstępnym badaniom lekarskim, zabiegom sanitarnym i wstępnym badaniom osobo – poznawczym oraz zapoznania z podstawowymi aktami prawnymi dotyczącymi wykonywania kary pozbawienia wolności i porządkiem wewnętrznym aresztu śledczego.

⁹ RPO-665674-VII-720.5/11/DK

na fakt, iż obliczanie pojemności jednostek penitencjarnych we wskazany wyżej sposób nie odzwierciedla faktycznego stanu zaludnienia zakładów karnych i aresztów śledczych. Jako modelowe rozwiązanie Zastępca RPO wskazał przyjęcie zasady, zgodnie z którą obliczanie pojemności jednostek penitencjarnych dokonywane byłoby w oparciu jedynie o miejsca zakwaterowania w oddziałach mieszkalnych, z wyłączeniem wymienionych wcześniej miejsc do tego nieprzeznaczonych. W odpowiedzi z dnia 23 kwietnia 2012 r. Dyrektor Generalny Służby Więziennej nie zgodził się ze stanowiskiem Zastępcy Rzecznika i wskazał, że zastosowanie rozwiązania sugerowanego w wystąpieniu spowodowałoby niezgodne ze stanem rzeczywistym zwiększenie stanu zaludnienia oddziałów mieszkalnych. Dyrektor podkreślił również, że statystyka opracowana według wskazanych przez Zastępcę RPO kryteriów nie przedstawiałaby wiernie faktycznej sytuacji w zakresie zakwaterowania osadzonych, ponieważ nie uwzględniałaby osadzonych przebywających m.in. czasowo w szpitalach, izbach chorych, domach matki i dziecka. Z uwagi na fakt, iż nie można zgodzić się z argumentacją Dyrektora Generalnego SW kwestia ta jest wciąż monitorowana przez pracowników KMP, w szczególności podczas dokonywanych wizytacji.

W ocenie przedstawicieli Mechanizmu, kwestia przeludnienia wymaga podjęcia zdecydowanych działań a nie rozwiązań pozornych, w szczególności jeśli weźmie się pod uwagę fakt, iż obecnie kilkadziesiąt tysięcy skazanych oczekuje na wykonanie kary pozbawienia wolności¹⁰. Nie bez znaczenia w analizowanym obszarze pozostaje również to, że Polska zobowiązana jest, na mocy decyzji ramowej Rady Unii Europejskiej¹¹, do przyjęcia wszystkich obywateli polskich odbywających karę pozbawienia wolności w krajach Unii Europejskiej¹².

¹⁰ Por. wystąpienie RPO do Ministra Sprawiedliwości RPO-637783-II-712/12/EB, <http://www.sprawy-generalne.brpo.gov.pl/szczegoly.php?pismo=1649697>

¹¹ Zob. Decyzja Ramowa Rady 2008/909/WSiSW z dnia 27 listopada 2008 r. o stosowaniu zasady wzajemnego uznawania wyroków skazujących na karę pozbawienia wolności lub inny środek polegający na pozbawieniu wolności – w celu wykonania tych wyroków w Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE 327 L 05.12.2008 r. str. 27).

¹² Z uzasadnienia ustawy z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy o prokuraturze oraz ustawy o Krajowym Rejestrze Karnym (Dz. U. Nr 240, poz. 1430) wynika, że należy zakładać przekazanie do Polski w latach 2017 – 2021 wszystkich osób, które obecnie odbywają karę pozbawienia wolności w innych państwach członkowskich UE (około 3.700 osób) oraz wszystkich osób przebywających obecnie w aresztach tymczasowych w tych państwach (około 8.000 osób). Tym samym transferowi do Polski we wspomnianym okresie podlegać może ok. 11.700 osób.

3.2. Niewystarczający bądź mało efektywny nadzór sędziów penitencjarnych nad wykonywaniem kary pozbawienia wolności

W roku 2012 r. przedstawiciele KMP uczestniczyli w spotkaniu z przedstawicielami środowiska sędziów penitencjarnych oraz Służby Więziennej. W trakcie spotkania reprezentanci Mechanizmu przekazali sędziom poczynione w trakcie wizytacji, poparte analizą sprawozdań sędziów, spostrzeżenia dotyczące sprawowanego przez nich nadzoru nad wykonywaniem kary pozbawienia wolności. Zwrócono między innymi uwagę na: nieprzeprowadzanie przez sędziów rozmów z więźniami i opieranie się w swoich ustaleniach wyłącznie na informacjach uzyskiwanych od personelu poszczególnych jednostek, nieprzykładanie uwagi do ubogiej oferty zajęć kulturalno-oświatowych proponowanych osadzonym, w szczególności tymczasowo aresztowanym, brak wnikliwości w wyjaśnianiu kwestii zaludnienia jednostek penitencjarnych w przypadku, gdy liczba osadzonych jest większa niż ich pojemność, pozostawienie bez analizy problemu samoszkodzeń więźniów, bagatelizowanie nieprzystosowania jednostek penitencjarnych do potrzeb osób niepełnosprawnych, niedokonywanie analizy nagrań z kamer telewizji przemysłowej, jak również brak w sprawozdaniach odniesień do standardów wypracowanych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka.

W 2011 r. omawiane zagadnienie było przedmiotem wystąpienia Zastępcy RPO do Ministra Sprawiedliwości, w którym wskazano, iż nadzór penitencjarny podczas wizytacji miejsc pozbawienia wolności nie eliminuje nieprawidłowości w wykonywaniu kary pozbawienia wolności, tak w zakresie skarg indywidualnych, jak i w zakresie zagadnień istotnych z punktu widzenia wykonywania kary pozbawienia wolności¹³. Jednakże dyrektor Departamentu Wykonywania Orzeczeń i Probacji nie podzielił stanowiska Zastępcy RPO w omawianym obszarze, podkreślając w odpowiedzi z dnia 24 sierpnia 2011 r., że sędziowie wyznaczeni na stanowisko sędziego wizytatora penitencjarnego wybierani są z grona sędziów wyróżniających się wiedzą i doświadczeniem w zakresie czynności nadzorczych z poszczególnych sądów okręgowych i apelacyjnych, i brak jest podstaw by poddawać w wątpliwość kompetencje i umiejętności sędziów penitencjarnych przeprowadzających lustracje i wizytacje w ramach sprawowanego przez nich nadzoru penitencjarnego. Zapewnił również, iż Ministerstwo Sprawiedliwości podejmuje starania by kary, środki zapobiegawcze i zabezpieczające były wykonywane w sposób humanitarny, z poszanowaniem godności osób osadzonych.

¹³ Zob. wystąpienie RPO do Ministra Sprawiedliwości RPO-599333-II/710/08/JM <http://www.sprawy-generalne.brpo.gov.pl/szczegoly.php?pismo=1579764>

Na kwestie nadzoru penitencyjnego zwrócono także uwagę w Raporcie RPO z działalności KMP w 2013 r. Zaprezentowano w nim ponadto omówienie sprawozdań sędziów z jednostek wizytowanych w roku 2013¹⁴.

3.3. Niewystarczające zaopatrzenie higieniczne więźniów oraz mała częstotliwość kąpeli osadzonych mężczyzn

W wystąpieniu z dnia 1 lutego 2012 r. RPO wskazała na konieczność zmiany załącznika nr 1 do rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2003 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych zatytułowanego „Zestaw 1/H Środki higieny dla osób osadzonych”. Zgodnie z § 1 ust. 2 wymienionego rozporządzenia, administracja jednostek penitencyjnych wydaje osadzonym odzież, bieliznę, obuwie, pościel, środki higieny, konserwacji oraz sprzęt stołowy, a normy należności tych przedmiotów określa wskazany załącznik. Rzecznik poinformowała Ministra, że z treści skarg pochodzących od osadzonych oraz ustaleń z wizytacji jednostek penitencyjnych wynika potrzeba nowelizacji omawianych przepisów ww. rozporządzenia poprzez dodanie do zawartej w załączniku listy środków higienicznych wydawanych osadzonym szamponu do włosów oraz zwiększenie ilości udostępnianych środków, zwłaszcza w odniesieniu do maszynek do golenia i papieru toaletowego. Sekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości w odpowiedzi z dnia 29 lutego 2012 r. uznał za zasadne uwagi przedstawione w wystąpieniu Rzecznika i poinformował, że Ministerstwo Sprawiedliwości wraz z Centralnym Zarządem Służby Więziennej podejmą prace legislacyjne w celu rozwiązania zgłoszonych problemów, tak aby regulacja prawna była w omawianym zakresie w pełni zgodna z rozwiązaniami przewidzianymi w art. 102 pkt. 1 k.k.w., jak też ze standardami zawartymi we Wzorcowych Regułach Minimum Postępowania z Więźniami i Europejskich Regułach Więziennych. Ogłoszone 13 lutego 2014 r. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 stycznia 2014 r. zawiera w swej treści postulowane przez RPO zmiany.

Zgodnie z art. 102 pkt 1 k.k.w. skazany ma prawo do odpowiednich ze względu na zachowanie zdrowia warunków higieny. Przepis ten został doprecyzowany odpowiednio przez § 30 ust. 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno –porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności oraz § 32 ust. 4 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno –porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania.

¹⁴ http://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Raport_RPO_z_dzialalnosci_KMP_w_2013_r.pdf

Zgodnie z przedstawioną regulacją skazany/tymczasowo aresztowany korzysta co najmniej raz w tygodniu z ciepłej kąpeli. Częstsze kąpiele przysługują tylko niektórym grupom osadzonych, przykładowo osadzonym zatrudnionym przy pracach brudzących, chorym, kobietom.

Rzecznik Praw Obywatelskich w wystąpieniu do Ministra Sprawiedliwości z dnia 8 grudnia 2011 r.¹⁵ wskazała na konieczność podjęcia inicjatywy prawodawczej w celu stworzenia mężczyznom pozbawionym wolności możliwości korzystania z ciepłej kąpeli przynajmniej 2 razy w tygodniu. Uzasadniając swoje stanowisko, RPO podkreśliła, że utrzymanie higieny jest podstawową potrzebą człowieka, wpływającą również na jego poczucie wartości. W ocenie Rzecznika, warunki bytowe i higieniczne stanowią odbicie zasady humanitaryzmu, a potrzeba częstszych kąpeli winna być traktowana jako wyraz większej świadomości higieny osobistej skazanych i ich troski o własne zdrowie. RPO powołała się również na potrzebę uwzględnienia w praktyce standardów praw więźniów, wyrażonych we Wzorcowych Regułach Minimum Postępowania z Więźniami oraz w Europejskich Regułach Więziennych. Wskazała także, że Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT), w raporcie z wizytacji polskich jednostek penitencjarnych przeprowadzonych w 2009 r. wezwał polskie władze do rozważenia zwiększenia częstotliwości korzystania z pryszniców przez więźniów.

W odpowiedzi z dnia 29 grudnia 2011 r. Sekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości poinformował, że postulat intensyfikacji działań umożliwiających poprawę warunków higieniczno-sanitarnych w jednostkach penitencjarnych, w tym również zapewnienia co najmniej 2 razy w tygodniu możliwości korzystania z ciepłej kąpeli przez mężczyzn, niewątpliwie jest zasadny, jednakże niemożliwy do wprowadzenia z uwagi na stan techniczny oraz organizacyjny jednostek Służby Więziennej. Wskazał również, że Centralny Zarząd Służby Więziennej, w ramach opracowywania aktu prawnego nowelizującego przepisy dotyczące warunków bytowych w zakładach karnych i aresztach śledczych, planuje zawrzeć uregulowanie pozwalające na zwiększenie częstotliwości kąpeli w tych jednostkach, które spełniają odpowiednie warunki organizacyjno-techniczne. Przekazał także, że podjęto działania zmierzające do ustalenia bilansu niezbędnych przedsięwzięć warunkujących poprawę standardu sanitarno-higienicznego jednostek penitencjarnych, w celu szczegółowego osza-

¹⁵ RPO-641650-II-702/10/JN <http://www.sprawy-generalne.brpo.gov.pl/szczegoly.php?pismo=1610730>

cowania potrzeb oraz opracowania programu działań dostosowawczych, który zostanie wdrożony do realizacji stosownie do możliwości finansowych Służby Więziennej.

Z uwagi na fakt, iż do połowy 2014 r. nie dokonano nowelizacji przepisów Rzecznik Praw Obywatelskich w dniu 3 lipca 2014 r. skierowała do Trybunału Konstytucyjnego wnioski o stwierdzenie niezgodności § 32 ust. 4 zdanie pierwsze rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania oraz § 30 ust. 3 zdanie pierwsze rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności z art. 4 § 1, art. 102 pkt 1 i art. 249 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy oraz art. 40 w zw. z art. 41 ust. 4 i art. 92 ust. 1 zdanie pierwsze Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹⁶. RPO podniosła, że „prawo do właściwych ze względu na zachowanie zdrowia warunków higieny” zostało dookreślone na poziomie w/w rozporządzeń bez umocowania ustawowego. Upoważnienie zawarte w art. 249 § 1 k.k.w. nie zawiera umocowania dla Ministra Sprawiedliwości do wprowadzenia w rozporządzeniu regulacji będących konkretyzacją wynikającego z art. 102 pkt 1 k.k.w. prawa skazanego lub tymczasowo aresztowanego do odpowiednich warunków higieny.

3.4. Dostęp osadzonych do informacji publicznej

Zgodnie z art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej¹⁷ informacje zawarte w Biuletynie Informacji Publicznej nie są udostępniane na wniosek obywatela w formie papierowej. Z uwagi na fakt, że osadzeni nie mogą korzystać z Interentu, w przypadku, gdy organ administracji publicznej odmówi im udostępnienia informacji publicznej umieszczonej w BIP, są oni faktycznie pozbawieni dostępu do niej. W związku z tym, w dniu 9 lutego 2011 r., Rzecznik Praw Obywatelskich zwróciła się do Ministra Sprawiedliwości o zapewnienie osadzonym dostępu do BIP na terenie jednostek penitencjarnych¹⁸. Minister w odpowiedzi z dnia 27 maja 2011 r. wskazał, że w przypadku potrzeby uzyskania dokumentów zamieszczonych w BIP (w tym aktów prawnych) osadzony powinien zwrócić się w pierwszej kolejności do funkcjonariusza lub pracownika jednostki penitencjarnej, a jeżeli udostępnienie będzie możliwe, wówczas niezwłocznie otrzyma żądany dokument. Minister

¹⁶ KMP.571.26.2014.MMa/ST

¹⁷ Dz. U. z 2014 r., poz. 782.

¹⁸ RPO-111649-II-713/92/MM

przedstawił również stanowisko, zgodnie z którym działania legislacyjne zmierzające do uregulowania kwestii udostępniania na wnioski informacji zamieszczonych w BIP winny odnosić się do wszystkich podmiotów, które z przyczyn niezależnych od siebie pozbawione są dostępu do wymienionego publikatora, a nie jedynie do osób pozbawionych wolności. Mając to na uwadze, w dniu 10 października 2011 r. RPO skierowała wystąpienie do Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, w którym zwróciła się o podjęcie inicjatywy ustawodawczej w celu uregulowania kwestii dostępu do informacji wszystkich osób, które z przyczyn obiektywnie niezależnych nie mają dostępu do BIP¹⁹. W wymienionym piśmie Rzecznik podkreśliła również, że pozbawienie dostępu do informacji publicznej osadzonych może stanowić naruszenie art. 61 ust. 1 zdanie pierwsze Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, w myśl którego „obywatel ma prawo do uzyskiwania informacji organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne”. W odpowiedzi z dnia 14 listopada 2011 r. Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji poinformował Rzecznika, że dostrzega wskazany problem oraz że opisana problematyka zostanie włączona w prace analityczno-koncepcyjne przy kolejnej nowelizacji ustawy o dostępie do informacji publicznej. Również Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Administracji i Cyfryzacji w piśmie z 26 lipca 2013 r., dotyczącym Raportu Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji w 2012 r. wskazał, iż Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji w ramach prac nad nowelizacją ustawy o dostępie do informacji publicznej rozważy uregulowanie kwestii możliwości realizacji wniosku o dostęp do informacji publicznej zamieszczonej w BIP w sytuacji, w której wnioskujący nie ma z przyczyn obiektywnych dostępu do Biuletynu²⁰.

W oczekiwaniu na nowelizację przepisów Służba Więzienna, od dnia 1 kwietnia 2014 r., udostępniła skazanym we wszystkich jednostkach penitencjarnych dostęp do stron BIP: Ministerstwa Sprawiedliwości, Służby Więziennej, Rzecznika Praw Obywatelskich oraz Rządowego Centrum Legislacji.

¹⁹ RPO-111649-II-713/92/MM

²⁰ http://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Odpowied%C5%BA%20Podsekretarza%20Stanu%20w%20Ministerstwie%20Administracji%20i%20Cyfryzacji%20z%20dnia%2026.07.2013%20r.%20na%20RPO-R-071-13-2013_0.pdf

II. Sytuacja osób tymczasowo aresztowanych osadzonych w jednostkach penitencjarnych

1. Regulacja tymczasowego aresztowania w przepisach Kodeksu postępowania karnego

Środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania uregulowany został w rozdziale 28 Działu VI Kodeksu postępowania karnego (art. 249 – 265). Jak wszystkie środki zapobiegawcze, zgodnie z art. 249 k.p.k., może być ono stosowane w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, a wyjątkowo także w celu zapobiegnięcia popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa. Może być stosowane jedynie wtedy, gdy zebrane dowody wskazują na duże prawdopodobieństwo, iż oskarżony popełnił zarzucane mu przestępstwo.

Szczególne przesłanki zastosowania tymczasowego aresztowania określone zostały w art. 258 k.p.k. Zgodnie z § 1 ust. 1 i 2 wskazanego przepisu jest ono stosowane, gdy zachodzi uzasadniona obawa ucieczki lub ukrywania się oskarżonego, zwłaszcza wtedy, gdy nie ma możliwości ustalenia jego tożsamości albo nie ma on w kraju stałego miejsca pobytu, a także gdy zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony będzie nakłaniał do składania fałszywych zeznań lub wyjaśnień lub w inny bezprawny sposób utrudniał postępowanie karne. W myśl art. 258 § 2 k.p.k., jeżeli oskarżonemu zarzucono popełnienie zbrodni lub występku zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat, albo gdy sąd pierwszej instancji skazał go na karę pozbawienia wolności nie niższą niż 3 lata, potrzeba zastosowania tymczasowego aresztowania w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania może być uzasadniona grożącą oskarżonemu surową karą. Zgodnie z § 3 wskazanego przepisu, wyjątkowe zastosowanie tymczasowego aresztowania może mieć miejsce również w przypadku zaistnienia uzasadnionej obawy, że oskarżony, któremu zarzucono popełnienie zbrodni lub umyślnego występku, popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, a zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził.

Tymczasowe aresztowanie jest najsurowszym spośród środków zapobiegawczych. Wiąże się ono z faktycznym pozbawieniem wolności osoby oskarżonej o popełnienie czynu i może zostać zastosowane wyłącznie na mocy postanowienia sądu. Czas jego trwania określa art. 263 k.p.k. Zgodnie z tym przepisem, w postępowaniu przygotowawczym sąd, stosując tymczasowe aresztowanie, oznacza jego termin na okres nie dłuższy niż 3 miesiące. Jeżeli we wska-

zanym terminie, ze względu na szczególne okoliczności sprawy, nie można było ukończyć postępowania przygotowawczego, sąd pierwszej instancji, właściwy do rozpoznania sprawy, może przedłużyć jego stosowanie na okres, który łącznie nie może przekroczyć 12 miesięcy. Łączny okres stosowania tymczasowego aresztowania do chwili wydania wyroku przez sąd pierwszej instancji nie może przekroczyć 2 lat. Przedłużenia na okres powyżej 2 lat może dokonać sąd apelacyjny, w którego okręgu prowadzi się postępowanie, na wniosek sądu, przed którym sprawa się toczy, a w postępowaniu przygotowawczym na wniosek prokuratora bezpośrednio przełożonego wobec prokuratora prowadzącego lub nadzorującego śledztwo, jeżeli konieczność taka powstaje w związku z zawieszeniem postępowania karnego, czynnościami zmierzającymi do ustalenia lub potwierdzenia tożsamości oskarżonego, wykonywaniem czynności dowodowych w sprawie o szczególnej zawężności lub poza granicami kraju, a także celowym przewlekaniem postępowania przez oskarżonego.

W związku z faktem, iż niniejszy raport obejmuje ściśle kwestie oceny stanu przestrzegania praw osób tymczasowo aresztowanych osadzonych w jednostkach penitencjarnych, w jego treści ograniczono się jedynie do wskazania działań RPO, które wiążą się bezpośrednio z kwestią pobytu tych osób w aresztach śledczych i zakładach karnych²¹.

2. Regulacja prawna dotycząca organizacji aresztów śledczych

Zgodnie z art. 208 § 2 k.k.w. tymczasowe aresztowanie wykonuje się w aresztach śledczych. Art. 260 k.p.k. stanowi natomiast, że jeżeli stan zdrowia oskarżonego tego wymaga, tymczasowe aresztowanie może być wykonywane w postaci umieszczenia w odpowiednim zakładzie leczniczym. Tymczasowe aresztowanie jest wykonywane również wówczas, gdy tymczasowo aresztowany przebywa poza aresztem śledczym w związku z konwojowaniem (art. 223 b i 223 d k.k.w).

W myśl art. 208 §1 k.k.w. areszty śledcze podlegają Ministrowi Sprawiedliwości. Zgodnie z art. 208 § 3 mogą być one tworzone jako samodzielne areszty lub jako wyodrębnione oddziały zakładów karnych. Tworzy je i znosi Minister Sprawiedliwości (z uwzględnieniem istniejących w tym zakresie potrzeb), a ich przeznaczenie, zgodnie z § 6, określa w drodze zarządzenia Dyrektor Generalny

²¹ Odnośnie działań Rzecznika podejmowanych w związku z nieprawidłowościami stwierdzonymi w toku postępowań sądowych bądź działaniami organów ścigania zob. M. Warchoń, *Problemy dotyczące tymczasowego aresztowania w działalności Rzecznika Praw Obywatelskich*, Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich 2012, nr 13.

Służby Więziennej, uwzględniając w szczególności potrzebę zapewnienia oraz racjonalnego wykorzystania miejsc zakwaterowania dla wszystkich tymczasowo aresztowanych.

3. Uprawnienia osób tymczasowo aresztowanych na tle uprawnień osób skazanych i ukaranych

Podstawy prawne dotyczące wykonywania w jednostkach penitencjarnych środka zabezpieczającego w postaci tymczasowego aresztowania zawiera Rozdział XV k.k.w. Artykuł 207 wymienionego aktu stanowi, że wykonanie tymczasowego aresztowania służy realizacji celów, dla których ten środek zastosowano, a w szczególności zabezpieczeniu prawidłowego toku postępowania karnego. Jak podaje S. Lelental²², w piśmiennictwie z zakresu nauki postępowania karnego rozróżnia się funkcje procesowe, które mogą być utożsamiane z celami postępowania i tzw. funkcje pozaprocesowe tymczasowego aresztowania. Do funkcji procesowych, przyjmowanych w teorii jako bezsporne i powszechnie akceptowane, zalicza się: zabezpieczenie osoby podejrzanej, a następnie oskarżonego dla celów postępowania przygotowawczego i jurysdykcyjnego, jako aktywnego podmiotu procesowego oraz jako źródła dowodowego, zabezpieczenie postępowania przed mactwem podejrzanego i oskarżonego oraz zabezpieczenie podejrzanego i oskarżonego dla ewentualnego postępowania wykonawczego. Wśród funkcji pozaprocesowych, budzących wątpliwości w literaturze przedmiotu, wymienia się przede wszystkim funkcje oddziaływania ogólnoprewencyjnego, zapobiegania popełnianiu przez oskarżonego (podejrzanego) dalszych przestępstw (prewencja szczególna, funkcja ochronna), represyjną, antycypacji kary (zbliżoną do funkcji represyjnej), ochrony osoby oskarżonego (podejrzanego), np. przed samosądem czy samobójstwem, wychowawczą, w stosunku do oskarżonego (podejrzanego), a także w stosunku do społeczeństwa, zaspokojenia oczekiwań społecznych (dania satysfakcji opinii społecznej).

Celem wykonywania tymczasowego aresztowania, wskazanym w art. 207 k.k.w. jest w szczególności zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania karnego, dlatego też wykonanie tego środka powinno zapewniać realizację podstaw szczególnych stosowania tymczasowego aresztowania, określonych w art. 258 k.p.k., tzn. m.in. zapobiec ucieczce lub ukryciu się osadzonego, mactwu lub innemu niż mactwo utrudnianiu postępowania karnego.

²² S.Lelental, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010 r., str. 837 i nast.

Przepisy zawarte w k.k.w. oraz w aktach wykonawczych zawierają w swojej treści regulacje mające na celu zagwarantowanie realizacji wymienionych funkcji procesowych i pozaprosesowych poprzez zróżnicowanie w niektórych aspektach sytuacji osób tymczasowo aresztowanych i sytuacji osób skazanych i ukaranych, wobec których postępowanie karne już się zakończyło. Zróżnicowanie to sprowadza się w praktyce do ograniczenia uprawnień tymczasowo aresztowanych w stosunku do pozostałych osadzonych, motywowanego koniecznością zapewnienia prawidłowego przebiegu postępowania karnego.

Zgodnie z art. 209 k.k.w., do wykonywania tymczasowego aresztowania stosuje się przepisy o wykonywaniu kary pozbawienia wolności, za wyjątkiem zmian wprowadzonych przez przepisy Rozdziału XV k.k.w.²³. Minimum uprawnień osób tymczasowo aresztowanych określa art. 214 k.k.w., w myśl którego tymczasowo aresztowany korzysta co najmniej z takich uprawnień, jakie przysługują skazanemu odbywającemu karę pozbawienia wolności w systemie zwykłym w zakładzie karnym typu zamkniętego i nie stosuje się do niego ograniczeń innych niż te, które są konieczne do zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego, utrzymania porządku i bezpieczeństwa w areszcie śledczym oraz zapobieżenia wzajemnej demoralizacji tymczasowo aresztowanych. Ustawodawca odsyła więc do regulacji prawnej dotyczącej osób skazanych. Aby w sposób należyty określić krąg uprawnień, przysługujących osobom tymczasowo aresztowanym, należy najpierw przedstawić katalog praw przysługujących wszystkim skazanym, z uwzględnieniem regulacji odnoszącej się do skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego w systemie zwykłym, a następnie wskazać zawarte w Rozdziale XV k.k.w. ograniczenia tych uprawnień, odnoszące się *stricte* do osób tymczasowo aresztowanych.

Katalog uprawnień osób skazanych zawiera art. 102 k.k.w. W myśl tego przepisu, skazany ma prawo w szczególności do odpowiedniego ze względu na zachowanie zdrowia wyżywienia, odzieży, warunków bytowych, pomieszczeń oraz świadczeń zdrowotnych i odpowiednich warunków higieny, utrzymywania więzi z rodziną i innymi osobami bliskimi, korzystania z wolności religijnej, otrzymywania związanego z zatrudnieniem wynagrodzenia oraz do ubezpie-

²³ S. Lelental wyraża wątpliwość co do zgodności art. 209 k.k.w. z art. 10 ust. 2a Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych podnosząc, iż przepis ten stanowi, że osoby oskarżone będą, oprócz okoliczności wyjątkowych, oddzielone od osób skazanych i będą podlegały odrębnemu traktowaniu, zgodnie z ich statusem osób nieskazanych. Zasada stosowania do osób tymczasowo aresztowanych przepisów dotyczących traktowania osób skazanych może zostać uznana za niespełniającą wymogów Paktu. Lelental wskazuje na konieczność interwencji ustawodawcy, idącej w kierunku zmiany przepisów Kodeksu karnego wykonawczego poprzez skreślenie art. 209 oraz szczegółowego określenia praw osób tymczasowo aresztowanych w rozdziale XV kodeksu. (S. Lelental, *Kodeks...*, str. 846).

czenia społecznego w zakresie przewidzianym w odrębnych przepisach, a także do pomocy w uzyskiwaniu świadczeń inwalidzkich, kształcenia i samokształcenia oraz wykonywania twórczości własnej, a za zgodą dyrektora zakładu karnego do wytwarzania i zbywania wykonywanych przedmiotów, korzystania z urządzeń i zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych, radia, telewizji, książek i prasy, komunikowania się z obrońcą, pełnomocnikiem, właściwym kuratorem sądowym oraz wybranym przez siebie przedstawicielem określonym w art. 42 k.k.w., komunikowania się ze stowarzyszeniami, fundacjami, organizacjami i instytucjami, których celem są zadania w zakresie społecznej readaptacji skazanych, zapoznawania się z opiniami sporządzonymi przez administrację zakładu karnego, stanowiącymi podstawę podejmowanych przez niego decyzji, składania wniosków, skarg i prośb organowi właściwemu do ich rozpatrzenia oraz przedstawiania ich, w nieobecności innych osób, administracji zakładu karnego, kierownikowi jednostek organizacyjnych Służby Więziennej, sędziemu penitencjarnemu, prokuratorowi i Rzecznikowi Praw Obywatelskich, prowadzenia korespondencji z organami ścigania, wymiaru sprawiedliwości i innymi organami państwowymi, organami samorządu terytorialnego, Rzecznikiem Praw Obywatelskich, Rzecznikiem Praw Dziecka oraz organami powołanymi na podstawie ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polską umów międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka. Kolejne przepisy zawarte w Oddziale 4 Rozdziału X k.k.w. regulują prawo osadzonych do: kierowania skarg do organów powołanych na podstawie ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polską umów międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka (art. 103), utrzymywania kontaktów z rodziną oraz innymi osobami bliskimi poprzez widzenia, korespondencję, rozmowy telefoniczne, paczki i przekazy pieniężne oraz w uzasadnionych przypadkach, za zgodą dyrektora jednostki, również przez inne środki łączności (art. 105), wykonywania praktyk religijnych i korzystania z usług religijnych oraz bezpośredniego uczestniczenia w nabożeństwach odprawianych w zakładzie karnym w dni świąteczne i słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu, posiadania niezbędnych w tym celu książek i czasopism, uczestnictwa w prowadzonym w zakładzie karnym nauczaniu religii, brania udziału w działalności charytatywnej i społecznej kościoła lub innego związku wyznaniowego, do którego należy (art. 106), otrzymywania odpowiedniej ilości oraz jakości posiłków (art. 109), umieszczenia w celi mieszkalnej o odpowiedniej powierzchni (art. 110), posiadania w celi mieszkalnej określonych przedmiotów (art. 110 a), otrzymania od zakładu karnego odpowiedniej odzieży oraz możliwości korzystania w określonych przypadkach z odzieży własnej (art. 111), wypoczynku w postaci spaceru oraz snu (art. 112), dysponowania przekazanymi do depozytu środkami pieniężnymi

(art. 113 a), w tym poprzez dokonywanie zakupów, otrzymywania paczek (art. 113), otrzymania miesięcznej zapomogi w wysokości 1/10 przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia pracowników od dyrektora zakładu karnego w przypadku braku środków materialnych oraz możliwości zarobkowania (art. 114), bezpłatnej opieki medycznej (art. 115).

Przedstawione powyżej uprawnienia przysługują osadzonym tymczasowo aresztowanym w sposób nie kolidujący z wymogami dotyczącymi organizacji działania zakładu karnego typu zamkniętego, które określone zostały w art. 90 k.k.w. Przepis ten wprowadza następujące założenia organizacyjne: możliwość otwarcia cel mieszkalnych tylko przez określony czas w porze dziennej wyłącznie w przypadku braku przeszkód opartych na względach bezpieczeństwa; możliwość zatrudnienia skazanych poza terenem zakładu karnego wyłącznie w pełnym systemie konwojowania; organizację zajęć kulturalno – oświatowych i sportowych oraz nauczanie w obrębie zakładu karnego; organizację ruchu skazanych po terenie zakładu karnego wyłącznie w sposób zorganizowany i pod dozorem; możliwość korzystania z własnej odzieży i obuwia oraz konieczność uzyskania zgody dyrektora zakładu na korzystanie z własnej odzieży; możliwość korzystania z dwóch widzeń w miesiącu oraz konieczność uzyskania zgody dyrektora zakładu karnego na wykorzystanie ich jednorazowo; nadzór administracji zakładu karnego nad widzeniami skazanych oraz kontrolę przez przedstawicieli tej administracji rozmów przeprowadzanych w trakcie widzeń; cenzurę korespondencji, poza wypadkami wskazanymi w ustawie; kontrolę rozmów telefonicznych skazanych przez administrację zakładu karnego.

Jako niewymienione do tej pory odrębności w sytuacji osób tymczasowo aresztowanych a osadzonych odbywających karę w zakładzie karnym typu zamkniętego w systemie zwykłym należy wskazać: uprawnienie osób tymczasowo aresztowanych do korzystania z własnej odzieży, bielizny i obuwia, za wyjątkiem przypadków zakłócenia porządku w areszcie śledczym, względów bezpieczeństwa oraz względów sanitarnych; korzystania z własnej odzieży, bielizny i obuwia w czasie transportu (za wyjątkiem przypadków korzystania z odzieży nieodpowiedniej do pory roku oraz braku zgody organu dysponującego); widzenia odbywanego pod nadzorem funkcjonariuszy Służby Więziennej w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt z osobą odwiedzającą.

Istotnym jest również wskazanie przez ustawodawcę, iż osoby tymczasowo aresztowane osadzone są w systemie zwykłym. Zgodnie z art. 98 k.k.w., w systemie tym skazany ma możliwość korzystania z dostępnego w zakładzie karnym zatrudnienia, nauczania oraz zajęć kulturalno – oświatowych i sportowych.

Jak wspomniano na wstępie niniejszego rozdziału, w celu zapewnienia prawidłowego toku postępowania karnego, ustawodawca w Rozdziale XV k.k.w. uregulo-

wał sytuację osób tymczasowo aresztowanych, odsyłając do przedstawionych wyżej ogólnych uprawnień skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego w systemie zwykłym, wprowadzając dodatkowo modyfikacje, mające na celu zapewnienie przebiegu prawidłowego toku postępowania karnego. Na pierwszy plan wysuwa się w tym zakresie konieczność uzyskania zgody organów prowadzących postępowanie karne, do których dyspozycji tymczasowo aresztowany pozostaje, tj. sądu lub prokuratury, na skorzystanie z niektórych przysługujących mu praw. Należy tutaj wymienić konieczność uzyskania zgody organu dysponującego na: uzyskanie widzenia, korzystanie z wyżywienia, ze środków higieny i leczniczych otrzymywanych spoza aresztu śledczego; opuszczenie jednostki penitencjarnej pod konwojem funkcjonariusza Służby Więziennej, osoby godnej zaufania lub samodzielnie, na czas nieprzekraczający 5 dni, w celu odwiedzenia poważnie chorego członka rodziny, uczestnictwo w pogrzebie członka rodziny oraz w innych wypadkach szczególnie ważnych dla osadzonego. Organ dysponujący może dokonać również zatrzymania, cenzury lub nadzoru nad korespondencją tymczasowo aresztowanego, decyduje o możliwości zatrudnienia go poza obrębem jednostki penitencjarnej, posiada uprawnienia w zakresie dysponowania posiadanymi przez niego środkami pieniężnymi oraz przedmiotami wartościowymi i innymi przedmiotami. Uprawniony jest także do ograniczenia prawa osoby tymczasowo aresztowanej do korzystania z własnej odzieży podczas przeprowadzania czynności procesowych, transportowania i w innych uzasadnionych przypadkach, do wskazania podmiotu leczniczego w rozumieniu przepisów o działalności leczniczej lub zakładu leczenia odwykowego oraz określenia warunków umieszczenia jej w tym oddziale oraz zastrzeżenia obecności swojej lub osoby przez niego upoważnionej przy widzeniu z adwokatem w ciągu pierwszych 14 dni od chwili tymczasowego aresztowania.

3.1. Zasady kierowania do aresztów śledczych oraz kryteria rozmieszczania tymczasowo aresztowanych w celach

Dążenie do zabezpieczenia prawidłowego toku toczącego się postępowania karnego znajduje swój wyraz również w obowiązku uwzględniania przez administrację aresztu śledczego wskazań organu dysponującego co do sposobu rozmieszczania osób tymczasowo aresztowanych. Artykuł 193 § 4 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 marca 2010 r. Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury²⁴ stanowi obowiązek przesłania przez prokuratora do aresztu śledczego, po wydaniu przez sąd postanowienia o tymczasowym aresztowaniu, wynikających z akt śledztwa

²⁴ Dz. U. z 2014, poz. 144.

lub dochodzenia informacji o podejrzanym, mających na celu zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania karnego lub zapewnienia bezpieczeństwa w areszcie. W wypadku konieczności izolowania podejrzanego od innych podejrzanych, prokurator przesyła również dane osobowe tych osób. Wskazania te, mają charakter wiążący dla dyrektora aresztu.

Jeżeli organ prowadzący postępowanie przygotowawcze nie przekazuje administracji aresztu śledczego żadnych wytycznych dotyczących rozmieszczenia tymczasowo aresztowanych, w myśl art. 212 k.k.w., kryteria ich rozmieszczania opierają się na zapobieganiu wzajemnej demoralizacji. Przepis ten wskazuje również na konieczność oddzielenia osób niekaranych od osób uprzednio odbywających karę pozbawienia wolności oraz osób młodocianych od osób dorosłych (za wyjątkiem szczególnych względów przemawiających za wspólnym umieszczeniem młodocianych, nieletnich i dorosłych). Przy rozmieszczeniu tymczasowo aresztowanych w celach mieszkalnych wymieniony przepis nakazuje brać pod uwagę szczególnie konieczność oddzielenia ich od skazanych oraz tymczasowo aresztowanych funkcjonariuszy organów powołanych do ochrony bezpieczeństwa publicznego albo funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej, pracowników organów wymiaru sprawiedliwości i ścigania od pozostałych tymczasowo aresztowanych, potrzebę zapewnienia porządku i bezpieczeństwa w areszcie śledczym, zalecenia lekarskie, psychologiczne i rehabilitacyjne, potrzebę kształtowania właściwej atmosfery wśród tymczasowo aresztowanych, konieczność zapobiegania samoagresji i popełnianiu przestępstw podczas tymczasowego aresztowania.

Przepisy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 października 2012 r. w sprawie czynności administracyjnych związanych z wykonywaniem tymczasowego aresztowania oraz kar i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności oraz dokumentowania tych czynności²⁵ doprecyzowują zasady kierowania osób tymczasowo aresztowanych do poszczególnych aresztów śledczych oraz rozmieszczania ich w obrębie jednostek. Generalną zasadą jest, że tymczasowo aresztowanych przyjmuje się do aresztu oznaczonego w nakazie przyjęcia. Tymczasowo aresztowanych, których sąd nakazał osadzić w areszcie śledczym nieokreślonym z nazwy oraz tych, wobec których zarządzono poszukiwanie (w tym listem gończym), przyjmuje się do aresztu, do którego nastąpiło doprowadzenie. Szczegółową rejonizację osadzenia wymienionej kategorii osadzonych ustala właściwy dyrektor okręgowy Służby Więziennej, w uzgodnieniu z właściwymi prezesami sądów okręgowych, wojskowych sądów garnizonowych, prokuratorami okręgowymi, wojskowymi prokuratorami garnizonowymi oraz komendantami wojewódzkimi Policji.

²⁵ Dz. U. z 2012, poz. 1153.

Artykuł 221a k.k.w. wprowadza wymóg organizacji poruszania się tymczasowo aresztowanych po terenie aresztu śledczego, nauczania i zatrudnienia, bezpośredniego uczestnictwa w nabożeństwach, spotkaniach religijnych i nauczaniu religii oraz korzystania z widzeń, spacerów, kąpeli, zajęć kulturalno – oświatowych oraz zajęć z zakresu kultury i sportu oraz udziału w czynnościach procesowych w sposób uwzględniający konieczność zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego, co ze względów organizacyjnych, o czym będzie mowa w kolejnych punktach niniejszego raportu, staje się często przyczyną ograniczenia uprawnień tej kategorii osadzonych. Przepisy rozdziału 4 rozporządzenia w sprawie czynności administracyjnych szczegółowo określają, w jaki sposób osoby powiązane, czyli osoby tymczasowo aresztowane, których przestępstwo pozostaje, według organu prowadzącego postępowanie karne, w związku z przestępstwem popełnionym przez inną osobę, powinny być od siebie izolowane. Izolowanie następuje na podstawie pisemnej informacji organu dysponującego. Informacja może być także przekazana przez sąd, który zastosował tymczasowe aresztowanie. W celu zapewnienia właściwej izolacji osób powiązanych, względem których nie stosuje się przepisów o wykonywaniu kary pozbawienia wolności, są one dzielone na grupy. Liczbę grup oraz ich rozmieszczenie w poszczególnych budynkach i oddziałach mieszkalnych ustala dyrektor jednostki. Sposób rozmieszczenia poszczególnych grup powinien uwzględniać konieczność uniemożliwienia przekazywania informacji między tymczasowo aresztowanymi z różnych grup. W skład tej samej grupy może wchodzić tylko jeden z tymczasowo aresztowanych, którzy mają być od siebie izolowani. W celu wyeliminowania możliwości zaistnienia wymienionych kontaktów, spacer, kąpiele, zajęcia kulturalno-oświatowe, sportowe i wychowania fizycznego oraz inne zajęcia zbiorowe odbywają się według planów zatwierdzanych przez dyrektora jednostki. Rozmieszczenia tymczasowo aresztowanych, względem których nie stosuje się przepisów o wykonywaniu kary pozbawienia wolności w grupach i w celach, według kryterium wieku, uprzedniej karalności i używania wyrobów tytoniowych, a także funkcjonariuszy organów powołanych do ochrony bezpieczeństwa publicznego albo funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej, pracowników organów wymiaru sprawiedliwości i ścigania, w oddzieleniu od pozostałych tymczasowo aresztowanych, dokonują funkcjonariusze lub pracownicy działu ewidencji. W przypadku osób, w stosunku do których organ dysponujący udzielił wskazań mających na celu zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania karnego oraz bezpieczeństwa w jednostce, rozmieszczenia dokonują funkcjonariusze lub pracownicy działu ewidencji w uzgodnieniu z właściwymi służbami aresztu.

4. Wyniki wizytacji tematycznych

W okresie od 1 stycznia 2012 r. do 31 grudnia 2013 r. przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji przeprowadzili 18 wizytacji tematycznych, dotyczących oceny stanu przestrzegania praw osób tymczasowo aresztowanych.

4.1. Warunki bytowe

Zgodnie z art. 110 § 2 k.k.w. przypadająca na skazanego powierzchnia w celi mieszkalnej wynosi co najmniej 3 m². Dyrektor jednostki penitencjarnej może, zgodnie z § 2b wymienionego przepisu, umieścić skazanego na czas określony, nie dłuższy niż 14 dni, w celi o powierzchni wynoszącej poniżej 3m² na osadzonego, nie mniejszej jednak niż 2 m², jeżeli zachodzi konieczność natychmiastowego umieszczenia w niej: skazanego na karę pozbawienia wolności przekraczającą 2 lata; skazanego określonego w art. 64 § 1 lub 2 oraz art. 65 Kodeksu karnego; skazanego za przestępstwo określone w art. 197–203 k.k.; skazanego, który samowolnie uwolnił się od odbywania kary pozbawienia wolności; skazanego, który, korzystając z zezwolenia na czasowe opuszczenie zakładu karnego lub aresztu śledczego, nie powrócił w wyznaczonym terminie; przetransportowanego na polecenie sądu lub prokuratora z innego zakładu karnego lub aresztu śledczego, w celu udziału w rozprawie lub innych czynnościach procesowych; osoby tymczasowo aresztowanej, ukaranej karą porządkową lub co do której zastosowano inne środki przymusu skutkujące pozbawieniem wolności. Paragraf 2a uprawnia natomiast dyrektorów zakładów karnych lub aresztów śledczych do umieszczenia skazanego na czas określony, nie dłuższy niż 90 dni w przedstawionych warunkach, w razie wprowadzenia stanu wojennego, wyjątkowego lub klęski żywiołowej bądź w czasie ich obowiązywania; ogłoszenia na terenie położenia zakładu karnego lub aresztu śledczego stanu zagrożenia epidemiologicznego lub stanu epidemii albo wystąpienia w zakładzie karnym lub areszcie śledczym stanu zagrożenia epidemiologicznego lub stanu epidemii – uwzględniając stopień zagrożenia dla życia i zdrowia; konieczności zapobieżenia wystąpieniu innego zdarzenia stanowiącego bezpośrednio zagrożenie dla bezpieczeństwa skazanego albo bezpieczeństwa zakładu karnego lub aresztu śledczego albo zapobieżenia skutkom takiego zdarzenia.

W kilku wizytowanych jednostkach przedstawiciele KMP stwierdzili kilkakrotnie, iż problem przeludnienia jednostek penitencjarnych dotyczył bezpośrednio również osób tymczasowo aresztowanych. Przykładem może być Areszt Śledczy w Prudniku, gdzie przeludnienie nasiliło się po zlikwidowaniu oddziału dla tymczasowo aresztowanych w Zakładzie Karnym w Głubczycach

we wrześniu 2012 r. W ciągu wymienionego roku dyrektor wydał aż 207 decyzji o umieszczeniu w warunkach poniżej 3 m².

Szczególnie negatywnie należy jednak ocenić fakt, iż wizytujący napotkali również sytuacje, w których działania przedstawicieli Służby Więziennej należało ocenić jako próbę ukrycia faktycznie występujących w omawianym zakresie nieprawidłowości. W Areszcie Śledczym w Chełmnie w trakcie rozmowy wstępnej zastępca dyrektora jednostki udzieliła przedstawicielom KMP informacji, iż w okresie poprzedzającym wizytację w jednostce nie wydawano decyzji dotyczących zakwaterowania osadzonych w warunkach poniżej 3m² na osobę. Przeprowadzane przez reprezentantów KMP czynności sprawdzające ujawniły jednak, iż w dniach 16-19 listopada 2012 r. cztery osoby tymczasowo aresztowane przebywały w warunkach przeludnienia. Analiza rozmieszczenia osadzonych oraz zapisu video nagrań z monitoringu potwierdziły wymienione podejrzenia, dlatego też przedstawiciele KMP skierowali do Prokuratury Rejonowej w Grudziądzu zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa. Postanowieniem z dnia 24 września 2013 r. wymienione postępowanie w sprawie zostało umorzone – jako przyczynę wskazano niewypełnienie ustawowych znamion przestępstwa z art. art. 231 k.k. (brak ustawowego znamienia naruszenia interesu prywatnego).

W Areszcie Śledczym w Bydgoszczy w trakcie rozmów indywidualnych wizytujący uzyskali od kilku osadzonych informacje, że byli oni czasowo zakwaterowani w pomieszczeniu spełniającym na co dzień funkcję poczekalni, ambulatorium. W trakcie oglądu jednostki przeprowadzanego przez pracowników KMP, osadzeni usuwali z tego pomieszczenia łóżka piętrowe. Kierownik działu penitencjarnego poinformował, iż poczekalnia spełnia rolę magazynu, a zapytany o powód umieszczenia w nim łóżek nie był w stanie go wskazać.

Podkreślenia wymaga, że działania tego typu nie przyczyniają się do rozwiązania problemu przeludnienia jednostek penitencjarnych, a uniemożliwiają jedynie rozpoznanie rzeczywistej skali tego zjawiska. Istotnym jest również, iż naruszenie praw osadzonych do umieszczenia w celi, której powierzchnia przypadająca na jedną osobę wynosi 3 m², polegające na umieszczeniu ich w przeludnionej celi bez wydania odpowiedniej decyzji, czyli w sposób niezgodny z oparciem w żadnych obowiązujących normach, narażają Skarb Państwa na odpowiedzialność odszkodowawczą z tytułu naruszenia dóbr osobistych tych osób.

Przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji w trakcie przeprowadzonych w okresie od 1 stycznia 2012 r. do 31 grudnia 2013 r. wizytacji nie odnotowali naruszeń zakazu osadzania osób tymczasowo aresztowanych z osobami skazanymi.

W trakcie wizytacji tematycznych stwierdzili oni wielokrotnie, że ściany, podłogi i sufity cel przeznaczonych dla osób tymczasowo aresztowanych znajdowały się w złym stanie technicznym. Najgorsza sytuacja pod tym względem zastana została w Areszcie Śledczym w Częstochowie. W większości cel jednego z oddziałów wymienionej jednostki stwierdzono silne zagrzybenie i zawilgocenie ścian. Przebywanie w dwóch z nich, ze względu na szczególnie wysoki stopień zagrzybenia i zawilgocenia, przedstawiciele KMP ocenili jako urągające godności ludzkiej. Również w Aresztach Śledczych w Bydgoszczy i Szamotułach większość ścian w celach dla tymczasowo aresztowanych wymagała odświeżenia, uzupełnienia ubytków. Odrapane ściany i niekompletne kafelki reprezentanci KMP zaobserwowali w Areszcie Śledczym w Szczytnie. Jako przykład stosunkowo dobrego stanu technicznego cel dla tymczasowo aresztowanych należy wskazać cele w Areszcie Śledczym w Lubsku oraz Zakładzie Karnym w Rawiczu. W ostatniej z wymienionych jednostek, pomimo ogólnej dobrej oceny w omawianym zakresie, na ścianach niektórych cel widoczne były ślady wilgoci oraz zagrzybenia.

W celach dla tymczasowo aresztowanych stwierdzono również nieprawidłowości takie jak: wyeksploatowany sprzęt kwaterunkowy (Areszt Śledczy w Szamotułach, Chełmnie, Dzierżoniowie, Białymstoku, Bydgoszczy, Bytomiu, Chojnicach, Elblągu, Kielcach, Lubaniu, Prudniku, Szczytnie, Świdnicy), niezabudowane kąpiki sanitarne (Zakład Karny w Ławie, Areszt Śledczy w Szczytnie, Chełmnie, Białymstoku, Bydgoszczy, Bytomiu, Częstochowie, Chojnicach, Kielcach, Prudniku), brak drabinek umożliwiających wejście na górny poziom łóżka piętrowego oraz brak zabezpieczeń wymienionych łóżek chroniących przed wypadnięciem (Areszt Śledczy w Szczytnie, Chełmnie, Dzierżoniowie, Białymstoku, Bydgoszczy, Częstochowie, Chojnicach, Elblągu, Kielcach, Prudniku, Szamotułach, Świdnicy).

4.2. Traktowanie

Zgodnie z treścią art. 27 ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej²⁶ funkcjonariusze i pracownicy Służby Więziennej w postępowaniu wobec osób pozbawionych wolności są obowiązani w szczególności szanować ich prawa i godność. Na konieczność wykonywania kary pozbawienia wolności z poszanowaniem godności ludzkiej wskazuje również art. 4 k.k.w. Pomimo iż w trakcie wizytacji KMP wizytujący nie stwierdzili przypadków tortur, odnotowali oni jednak przypadki świadczące o nieludzkim lub poniżającym traktowaniu.

²⁶ Dz. U. z 2014 r., poz. 1415.

W trakcie wizytacji o charakterze tematycznym, przeprowadzonej w Areszcie Śledczym w Białymstoku, przedstawiciele KMP, zarówno w trakcie rozmów indywidualnych z osadzonymi, jak i rozmów przeprowadzonych podczas oglądu cel mieszkalnych, odebrali sygnały świadczące o tym, iż na terenie wizytowanej jednostki może dochodzić do przypadków nieludzkiego traktowania osadzonych w postaci bicia ich przez funkcjonariuszy Służby Więziennej. Według rozmówców, tego typu zachowania dotyczyły szczególnie osadzonych młodocianych, wykazujących postawę buntowniczą w stosunku do funkcjonariuszy i odbywało się głównie w łaźniach. Funkcjonariusze mający dopuszczać się takiego traktowania według rozmówców bili osadzonych pięściami lub pałką bądź kopali w części ciała, na których obrażenia powstałe w wyniku uderzeń są mniej widoczne (pięty, żebra, kark). Z uwagi jednak na fakt, że żaden z rozmówców nie zdecydował się na złożenie oficjalnej skargi, przedstawiciele Mechanizmu zalecili dyrektorowi jednostki zbadanie wskazanych nieprawidłowości oraz udzielenie Rzecznikowi Praw Obywatelskich stosownych wyjaśnień. W odpowiedzi z dnia 7 listopada 2013 r. dyrektor poinformował, że przeprowadził postępowanie wyjaśniające, a jego wyniki nie potwierdziły zarzutów wskazanych przez przedstawicieli KMP.

Kolejną jednostką, w której reprezentanci KMP odebrali od tymczasowo aresztowanych uwagi w omawianym zakresie, był Zakład Karny w Rzeszowie, gdzie dwóch z rozmówców przekazało, że byli oni ofiarami przemocy ze strony oddziałowych. Jedna osoba zgłosiła, iż była kopana przez funkcjonariuszy na dyżurce oddziałowego, natomiast druga, że została uderzona w splot trzewny. Osoby te nie zdecydowały się na złożenie skargi, a postępowanie wyjaśniające, przeprowadzone przez dyrektora jednostki, również i w tym przypadku nie doprowadziło do potwierdzenia występowania opisanych przypadków.

W trakcie wizytacji Zakładu Karnego w Rawiczu przedstawiciele Mechanizmu powzięli informację o naruszeniu nietykalności cielesnej osób tymczasowo aresztowanych przez członków grupy interwencyjnej w trakcie przeprowadzonej przez nich kontroli celi mieszkalnej. Według rozmówców, członkowie tej grupy mieli również zniszczyć produkty żywnościowe należące do tymczasowo aresztowanych oraz zwracać się do nich w sposób wulgarny. Osoby tymczasowo aresztowane podkreślały także, że interwencja była w ich ocenie bezpodstawna i wiązała się ze składanymi przez nich skargami. W związku z powyższym przedstawiciele KMP zalecili dyrektorowi zakładu wyeliminowanie przypadków opisanych zachowań.

Wizytujący zwrócili uwagę również na kwestie zbyt częstych kontroli osobistych. Uwagi w tej materii zgłosili tymczasowo aresztowani przebywający w Areszcie Śledczym w Lubsku, wskazując że kontrole te odbywały się nawet

kilkakrotnie w ciągu jednego dnia. Istotnym jest to, że wizytujący nie mieli możliwości sprawdzania uzyskanych w tej materii informacji, ponieważ fakt przeprowadzenia kontroli osobistej osadzonego nie jest odnotowywany w żadnym dokumencie. Analizowana kwestia była przedmiotem wystąpienia generalnego Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 25 czerwca 2012 r. skierowanego do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej²⁷. W wystąpieniu tym Rzecznik wskazała m.in., że nieodnotowywanie faktu przeprowadzenia kontroli osobistej (dzień, godzina, miejsce, osoba kontrolowana, osoba kontrolująca, uzasadnienie kontroli) w dokumentacji Służby Więziennej uniemożliwia zbadanie, tak przez przełożonych funkcjonariuszy, jak i organy zewnętrzne, ewentualnych zarzutów zgłaszanych przez osadzonych w tej bardzo delikatnej materii. W odpowiedzi z dnia 12 lipca 2012 r. Dyrektor Generalny Służby Więziennej przekazał stanowisko Centralnego Zarządu Służby Więziennej zgodnie z którym dotychczasowy sposób prowadzenia kontroli osobistych sprawdził się w praktyce i nie powinien być zmieniany. Kwestia odpowiedniego dokumentowania kontroli osobistych pozostaje w sferze zainteresowań reprezentantów KMP.

W trakcie wizytacji pracownicy Mechanizmu odnotowali przypadki zwracania się do tymczasowo aresztowanych bez użycia formy „Pan”, wyłącznie z użyciem nazwiska lub formy „ty” (Zakład Karny w Rzeszowie, Areszt Śledczy w Lubsku). Odnotowano także głosy świadczące o przypadkach wulgarnych i prowokacyjnych zachowań funkcjonariuszy. Jeden z tymczasowo aresztowanych w Zakładzie Karnym w Rzeszowie opowiedział przedstawicielom KMP o sytuacji, w której oddziałowy przywoływał go gwizdząc i klepiąc się po nodze w sposób sugerujący, że przywołuje psa.

4.3. Zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe

Wizytacje tematyczne, jak również pozostałe wizytacje przeprowadzone przez przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji w jednostkach penitencjarnych, wyraźnie wskazały na fakt istnienia dysproporcji w zakresie dostępu do zajęć kulturalno-oświatowych między tymczasowo aresztowanymi a skazanymi. Analiza wniosków z rozmów indywidualnych, przeprowadzanych z osobami tymczasowo aresztowanymi, pozwoliła stwierdzić, że oferta zajęć, w których mogli oni wziąć udział, była mniej atrakcyjna niż oferta adresowana do osób skazanych.

W zdecydowanej większości wizytowanych jednostek odnotowano skargi w omawianym zakresie. Uwagi krytyczne w tym zakresie dotyczyły głównie niemal całkowitego pozbawienia dostępu do zajęć kulturalno-oświatowych

²⁷ RPO/686466-II-706/11/MM

bądź na mało urozmaiconą ofertę tego typu zajęć. Istotnym jest, iż w kilku wiedzianych jednostkach, odnotowano skargi osób tymczasowo aresztowanych pomimo tego, że oferta zajęć kulturalno- oświatowych dla osób skazanych została dobrze oceniona przez wizytujących. Zdaniem przedstawicieli KMP sytuacja ta świadczy o niewłaściwej organizacji działalności kulturalno- oświatowej prowadzonej w jednostce. Faktem jest, że administracja jednostek penitencjarnych musi uwzględniać wynikający z art. 221 k.k.w. obowiązek zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego, niemniej jednak brak dostępu osób tymczasowo aresztowanych do zajęć kulturalno- oświatowych w kontekście zapewnienia pozostałym kategoriom osadzonych zróżnicowanej oferty w omawianym zakresie, nie może być oceniony pozytywnie. Opisana sytuacja miała miejsce w Zakładach Karnych w Stargardzie Szczecińskim, Nr 2 w Strzelcach Opolskich, Aresztach Śledczych w Elblągu, Kielcach. W ostatniej z wymienionych jednostek osoby tymczasowo aresztowane wskazywały, że ich pobyt w jednostce sprowadzał się do 23-godzinnej bytności w celi oraz godzinnego spaceru. Wychowawca z oddziału dla tymczasowo aresztowanych tego aresztu spośród form aktywizacji osadzonych potrafił wskazać wyłącznie, pozostający w dniu wizytacji w sferze planów, kurs modelarski. W trakcie wizytacji Zakładu Karnego Nr 2 w Strzelcach Opolskich wizytujący w ogóle nie uzyskali informacji o tym, które zajęcia były kierowane do osób o statusie tymczasowo aresztowanych, ani ile osób tymczasowo aresztowanych faktycznie w tych zajęciach uczestniczyło. Z rozmów przeprowadzonych z tymczasowo aresztowanymi przebywającymi w tej jednostce wynikało także, że nie mają oni wiedzy o zajęciach kulturalno- oświatowych, w których mogliby uczestniczyć – niektórzy rozmówcy wiedzieli jedynie o możliwości skorzystania z biblioteki.

W części z wizytowanych jednostek wizytujący ocenili negatywnie ofertę zajęć kulturalno- oświatowych adresowanych do wszystkich osadzonych. Podstawą wskazanej oceny były również głosy osób tymczasowo aresztowanych. Sytuacja taka miała miejsce w Zakładzie Karnym w Płocku (gdzie osoby tymczasowo aresztowane wskazywały wprost, że nie są doprowadzane do świetlicy i nie uczestniczą w zajęciach świetlicowych), Areszcie Śledczym w Prudniku (gdzie rozmówcy skarżyli się na brak oferty zajęć kulturalno- oświatowych, wskazując na nudę oraz to, że w ciągu dnia tylko raz opuszczają celę), Areszcie Śledczym w Częstochowie (gdzie odnotowano głosy tymczasowo aresztowanych świadczące między innymi o tym, że „zajęcia kulturalno- oświatowe nie istnieją”), Areszcie Śledczym w Dzierżoniowie (w którym rozmówcy zwrócili uwagę na ubogie, w ich opinii, wyposażenie świetlicy, sprowadzające się wyłącznie do stołu do ping ponga i telewizora).

Osadzeni w Zakładzie Karnym w Warszawie–Białołęce skarżyli się na brak świetlic oddziałowych oraz rzadkie wyjścia na jedyną funkcjonującą w jednostce świetlicę centralną. Z kolei w Areszcie Śledczym w Szczytnie odnotowano skargi tymczasowo aresztowanych dotyczące całkowitego braku zajęć kulturalno-oświatowych oraz starego sprzętu kwaterunkowego, stanowiącego wyposażenie świetlicy. W Areszcie Śledczym w Lubsku jeden z tymczasowo aresztowanych zgłosił, że nie ma możliwości uczestniczenia w zajęciach z powodu opieki nad współosadzonym, co zdaniem przedstawicieli KMP stanowiło przykład przenoszenia obowiązków funkcjonariuszy Służby Więziennej na więźniów.

Ponieważ w dużej liczbie jednostek penitencjarnych przedstawiciele KMP odnotowali głosy świadczące o tym, że aktywność osób tymczasowo aresztowanych sprowadza się do 23-godzinnego pobytu w celi oraz godzinnego pobytu na placu spacerowym, za szczególnie istotną należy uznać kwestię warunków w jakich spacery są realizowane. W trakcie rozmów przeprowadzonych w Zakładzie Karnym w Chełmie, osadzeni poinformowali przedstawicieli Mechanizmu, iż spacer nie stanowił dla nich atrakcji ze względu na niewielki rozmiar placu spacerowego dla nich przeznaczanego. Plac spacerowy w Zakładzie Karnym w Płocku, skąd również płynęły skargi tymczasowo aresztowanych dotyczące braku zajęć kulturalno-oświatowych, nie zostały ocenione pozytywnie przez przedstawicieli KMP – zostały one wyodrębnione betonowymi ścianami, zadaszenie stanowiła siatka, a na nieutwardzonym, pozbawionym zieleni podłożu umieszczono betonowe płyty stanowiące ścieżkę spacerową.

Przedstawiciele KMP nie odnotowali w trakcie wizytacji tematycznych uwag dotyczących możliwości korzystania z biblioteki. Ze względu, iż dostęp do aktów prawnych osób, przeciwko którym toczy się postępowanie karne, jest szczególnie istotny, dodatkowego wyartykułowania wymaga sytuacja stwierdzona w trakcie wizytacji Aresztu Śledczego w Prudniku. W bibliotece tej jednostki nie było aktualnych egzemplarzy kodeksu karnego, kodeksu karnego wykonawczego oraz kodeksu postępowania karnego – były one dostępne wyłącznie u wychowawców, a w regulaminie korzystania z biblioteki zawarty został zapis mówiący o tym, że literaturę prawniczą wypożyczają się tylko za zgodą wychowawcy. Zastany stan faktyczny oceniono jako nie znajdujący żadnego uzasadnienia prawnego i stanowiący ograniczenie dostępu osadzonych do aktów prawnych.

Przedstawiciele KMP pozytywnie ocenili natomiast ofertę zajęć kulturalno-oświatowych adresowanych do tymczasowo aresztowanych w następujących jednostkach:

- Zakładzie Karnym w Czarnem, gdzie wszyscy osadzeni, w tym także tymczasowo aresztowani, mogli korzystać z szerokiego dostępu do zajęć

sportowych dzięki utworzonym w każdym oddziale siłowniom oraz dostępu do nowoczesnego obiektu sportowego wewnątrz jednostki;

- Zakładzie Karnym w Rawiczu, gdzie wizytujący pozytywnie ocenili wyposażenie świetlicy dla tymczasowo aresztowanych (telewizor, stół do ping-ponga, tablice do gry dart, biała tablica do pisania), dostęp do siłowni, możliwość uczęszczania na projekcje filmów do świetlicy centralnej oraz otrzymywanie modeli do samodzielnego sklejania w celi mieszkalnej.

Zdaniem pracowników Mechanizmu, z uwagi na fakt, iż oferta zajęć kulturalno-oświatowych, adresowana do osadzonych tymczasowo aresztowanych, została negatywnie oceniona w zdecydowanej większości jednostek, w których osoby te przebywały, ponownego podkreślenia wymaga, iż analizowany problem ma charakter systemowy. Przedstawiciele KMP zdają sobie sprawę z trudności, wynikających ze szczególnej sytuacji tej grupy osadzonych, zwłaszcza z omówionej wyżej konieczności zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego poprzez zapewnienie właściwej izolacji. Wizytujący mają również świadomość, że osadzeni tymczasowo aresztowani stanowią mniejszą część populacji jednostek penitencjarnych. Mając jednak na uwadze, iż fakty te nie mogą usprawiedliwiać tolerancji wobec braku działań zmierzających do usunięcia dysproporcji pomiędzy warunkami izolacji osób tymczasowo aresztowanych i skazanych w omawianym zakresie, konieczność podjęcia działań mających na celu zapewnienie pierwszej z grup osadzonych większej aktywności w sferze kulturalno-oświatowej wymaga szczególnego wyartykułowania. Podkreślić należy, że w nielicznych jednostkach oferta omawianych zajęć adresowanych do osób tymczasowo aresztowanych została oceniona pozytywnie. Pozwala to stwierdzić, że zapewnienie osobom tymczasowo aresztowanym właściwego dostępu do zajęć kulturalno-oświatowych jest możliwe. Zdaniem przedstawicieli Mechanizmu konieczne jest podjęcie przez Służbę Więzienną odpowiednich działań organizacyjnych o zasięgu ogólnokrajowym, mającym na celu realizację wskazanego powyżej celu.

Należy podkreślić, iż problem niższej aktywności w zakresie zajęć kulturalno-oświatowych osób tymczasowo aresztowanych został dostrzeżony również przez CPT. Komitet trafnie zauważył, że „kluczowe znaczenie dla dobrego samopoczucia osadzonych ma odpowiedni program ich aktywności (praca, nauka, sport, itd.). Odnosi się to do wszystkich ośrodków pozbawienia wolności, zarówno do zakładów karnych, jak i aresztów śledczych. Organizacja zajęć w tego typu ośrodkach – gdzie dość szybko zmienia się skład osobowy – nie jest prostą sprawą. Oczywiście, nie można mówić w tym przypadku o zindywidualizowanych programach zajęciowych podobnych do tych, których można oczekiwać w zakładach karnych. Jednakże tymczasowo aresztowanych nie można skazywać na trwającą kilka tygodni lub

miesiący bezczynność w zamkniętej celi, niezależnie od tego, jak dobre warunki fizyczne panują w celach aresztu śledczego. Komitet uważa, że powinno dążyć się do zapewnienia, aby tymczasowo aresztowani w aresztach śledczych mieli możliwość spędzenia odpowiedniej części dnia (8 lub więcej godzin) poza celami, w celu podjęcia działalności o różnym charakterze” (Fragment § 47 Drugiego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (92) 3]). Podobnie kwestia ta przedstawiona została w Europejskich Regułach Więziennych, które stanowią, że rygor panujący w jednostkach penitencjarnych powinien pozwalać więźniom na spędzanie jak największej liczby godzin w ciągu dnia poza ich celą dla zapewnienia właściwego poziomu ludzkich i społecznych interakcji (reguła 25.2).

4.4. Prawo do kontaktu ze światem zewnętrznym

4.4.1. Prawo do kontaktów telefonicznych tymczasowo aresztowanych z adwokatami i pełnomocnikami procesowymi będącymi radcami prawnymi

Podczas wizytacji prewencyjnych przedstawiciele KMP spotkano się z występującym we wszystkich wizytowanych jednostkach, problemem polegającym na uniemożliwianiu utrzymywania przez tymczasowo aresztowanych kontaktu telefonicznego z obrońcami oraz pełnomocnikami procesowymi będącymi radcami prawnymi. Problem ten wynika z tego, że w myśl art. 217c k.k.w. tymczasowo aresztowany nie może korzystać z aparatu telefonicznego oraz innych środków łączności przewodowej i bezprzewodowej.

W związku z tym w dniu 30 marca 2010 r. Rzecznik wystąpił do Ministra Sprawiedliwości²⁸, sygnalizując konieczność uchylenia całkowitego zakazu prowadzenia rozmów telefonicznych przez osoby tymczasowo aresztowane, wprowadzonego artykułem 217c. k.k.w., a także zwracając uwagę, że w tym zakresie zastrzeżenia co do obowiązującej regulacji zgłosiła w grudniu 2009 r. delegacja Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu. Jednocześnie w dniu 24 lutego 2010 r. skierował wystąpienie generalne do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej²⁹ wskazując na art. 102 pkt. 7 k.k.w., przyznający tymczasowo aresztowanemu prawo komunikowania się z obrońcą i pełnomocnikiem. Rzecznik zwrócił uwagę Dyrektora Generalnego także na art. 8 § 3 k.k.w. przyznający osobom pozbawionym wolności możliwość porozumiewania się z adwokatem lub radcą prawnym podczas nieobecności innych osób oraz na fakt, iż korespondencja

²⁸ RPO-686466-II-706/11/MM

²⁹ RPO-111649-VII-7004.2/92/MM

tymczasowo aresztowanych z wymienionymi podmiotami nie podlega cenzurze i zatrzymaniu, a rozmowy w trakcie widzeń i rozmowy telefonicznej nie podlegają kontroli. Rzecznik podkreślił również brak precyzji wymienionej regulacji prawnej oraz konieczność doprecyzowania sytuacji w tym zakresie w porządkach wewnętrznych poszczególnych jednostek penitencjarnych ze względu na konieczność zagwarantowanego w art. 42 ust. 2 Konstytucji RP prawa do obrony. W odpowiedzi Sekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości pismem z dnia 5 maja 2010 r. podniósł, iż zakaz wyrażony w art. 217s k.k.w. nie odnosi się do kontaktów tymczasowo aresztowanego z obrońcą lub pełnomocnikiem będącym adwokatem albo radcą prawnym, o których mowa w treści art. 215 §1 k.k.w. W reakcji na ww. pismo Rzecznik Praw Obywatelskich w kolejnym wystąpieniu skierowanym do Ministra Sprawiedliwości w dniu 8 czerwca 2010 r.³⁰, powołał się na ustalenia przedstawicieli KMP oraz treść skarg osób tymczasowo aresztowanych i ich pełnomocników procesowych, iż w związku z interpretacją dokonywaną przez administrację aresztów śledczych, polegającą na uznaniu art. 217 c k.k.w. za *lex specialis* w stosunku do art. 8 § 3 i art. 215 § 1 k.k.w., osobom tymczasowo aresztowanym nie umożliwia się przeprowadzania rozmów telefonicznych z adwokatami ani z radcami prawnymi. Taki stan rzeczy spowodował wyrażenie przez Rzecznika poglądu o konieczności dążenia do wprowadzenia praktycznych rozwiązań, mających na celu umożliwienie realizacji art. 217 k.k.w. w sposób zgodny z właściwą wykładnią. Minister Sprawiedliwości w odpowiedzi z dnia 28 czerwca 2010 r.³¹ stwierdził, iż w związku z rozbieżnością poglądów na temat wykładni wymienionego przepisu pomiędzy Rzecznikiem Praw Obywatelskich a przedstawicielami Służby Więziennej za zasadne uznał zwrócenie się z wnioskiem o opinię do Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego w omawianym zakresie.

Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego podzieliła argumentację przedstawioną przez Rzecznika Praw Obywatelskich. W wymienionej opinii wskazano, że „zakaz korzystania przez tymczasowo aresztowanego z rozmów telefonicznych nie obejmuje kontaktu z obrońcą lub pełnomocnikiem będącym adwokatem lub radcą prawnym. Organy procesowe ani organy Służby Więziennej nie mają uprawnień do wprowadzenia ograniczeń w tym zakresie, zatem wskazywana w piśmie Rzecznika Praw Obywatelskich z 8 czerwca 2010 r. praktyka odmowy tymczasowo aresztowanym w aresztach śledczych kontaktu telefonicznego z w/w osobami jest pozbawiona podstaw prawnych”. W związku z treścią przedstawionej opinii, Minister Sprawiedliwości trzykrotnie zapewnił Rzecznika

³⁰ RPO-637904-VII-7004.2/7008/10/JZ

³¹ j.w.

ka Praw Obywatelskich o planowanych zmianach w Kodeksie karnym wykonawczym, które jednakże nie zostały wprowadzone w życie pomimo dokonywanych nowelizacji wymienionego aktu prawnego (w tym również w ustawie z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw).

Stanowisko tożsame ze stanowiskiem RPO zajmują również przedstawiciele doktryny. Według Z. Gostyńskiego³² wprowadzony przez art. 217c k.k.w. zakaz nie dotyczy kontaktów tymczasowo aresztowanego z obrońcą lub radcą prawnym. Analogiczne stanowisko zajmuje również L. Bogunia³³. D. Tarnowska³⁴ podkreśla natomiast konieczność rozszerzającego interpretowania norm przyznających określone uprawnienia uczestnikom procesu karnego, w szczególności oskarżonemu jako podmiotowi zagrożonemu zastosowaniem przewidzianej w ustawie kary. Odmienne stanowisko odnośnie analizowanego zagadnienia przedstawił natomiast Z. Hołda³⁵, wskazując, że tymczasowo aresztowany nie ma prawa porozumiewać się telefonicznie z obrońcą i pełnomocnikiem, co zdaniem autora wynika bezpośrednio z treści art. 73 § 1 k.p.k. i art. 215 § 1 k.k.w.

Tymczasem stanowisko Dyrektora Generalnego Służby Więziennej, wyrażone w pismach z 15 grudnia 2011 r. i 12 marca 2012 r.³⁶, odmawiające tymczasowo aresztowanym analizowanego uprawnienia, pozostaje niezmienione, co skutkuje również każdorazowym brakiem pozytywnego ustosunkowania się do zaleceń RPO w omawianym zakresie przez dyrektorów wizytowanych jednostek. W wymienionych pismach zawarto stwierdzenie, że umożliwienie tymczasowo aresztowanym kontaktu telefonicznego z obrońcami „może skutkować wypełnieniem przez kierowników wizytowanych jednostek znamion czynu z art. 231 k.k. W konsekwencji zaś może powodować reakcję organów ścigania polegającą na przedstawieniu dyrektorom aresztów śledczych zarzutu niedopełnienia obowiązków służbowych”.

Mając na uwadze powyższe, w dniu 15 listopada 2013 r. Rzecznik Praw Obywatelskich skierowała do Trybunału Konstytucyjnego wniosek o stwierdzenie, że art.

³² Z. Gostyński (w.): J. Bartoszewski, L. Gardocki i in. *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, Warszawa 1998, s. 326.

³³ L. Bogunia, *Kluczowe zagadnienia wykonywania tymczasowego aresztowania (w:) Nowa kodyfikacja prawa karnego*, Tom VIII, L. Bogunia (red), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2001, s. 313.

³⁴ D. Tarnowska, *Prawo tymczasowo aresztowanego oskarżonego do kontaktowania się ze swoim obrońcą*, Prok. I Pr. 2003, Nr 12, s. 148.

³⁵ Z. Hołda, *Komentarz do art. 8 k.k.w. (w:) Z. Hołda, K. Postulski, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2005, s. 95; Pogląd tożsamy Z. Hołda prezentuje także w kolejnym komentarzu do art. 8 k.k.w., Z. Hołda, K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Gdańsk 2007, s. 95.

³⁶ RPO-675185-VII-720.5/11/JJ

217c k.k.w. w zakresie, w jakim wyłącza możliwość telefonicznego porozumiewania się z obrońcą jest niezgodny z art. 42 ust. 2 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP³⁷. W dniu 25 listopada 2014 r. Trybunał Konstytucyjny rozpoznał wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich orzekając, że „art. 217c ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557, ze zm.) w zakresie, w jakim bezwzględnie zakazuje korzystania z aparatu telefonicznego przez tymczasowo aresztowanego w celu porozumiewania się z obrońcą, jest niezgodny z art. 42 ust. 2 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej” (pkt I wyroku). Jednocześnie Trybunał przyjął, że „przepis wymieniony w części I, w zakresie tam wskazanym, traci moc obowiązującą z upływem 6 (sześciu) miesięcy od dnia ogłoszenia wyroku w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” (pkt II wyroku)³⁸.

4.4.2. Prawo do powiadamiania osób najbliższych o umieszczeniu w jednostce penitencjarnej

Pozbawienie wolności stanowi okoliczność wywołującą stres zarówno u osoby jej pozbawionej, jak również u osób dla niej najbliższych. W związku z powyższym przedstawiciele KMP w trakcie wizytacji badają, w jaki sposób osoba tymczasowo aresztowana może powiadomić osoby najbliższe o umieszczeniu w jednostce penitencjarnej. Zgodnie z art. 211 § 2 Kodeksu karnego wykonawczego, tymczasowo aresztowany jest uprawniony do tego, aby bezzwłocznie po osadzeniu go w areszcie śledczym, zawiadomić o miejscu swojego pobytu osobę najbliższą lub inną osobę, stowarzyszenie, organizację lub instytucję, a także swojego obrońcę. Tymczasowo aresztowany cudzoziemiec może ponadto powiadomić właściwy urząd konsularny, a w razie braku takiego urzędu – właściwe przedstawicielstwo dyplomatyczne. Regulację tę doprecyzowuje § 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania³⁹, zgodnie z którym informację o miejscu pobytu tymczasowo aresztowanego, do wskazanych przez niego osób lub podmiotów, o których mowa w art. 211 § 2 k.k.w., wysyła się po złożeniu podpisu przez tymczasowo aresztowanego na zawiadomieniu, zgodnie z podanym przez niego adresem. Praktyka ta była powszechnie stosowana we wszystkich wizytowanych jednostkach. W opinii pracowników Krajowego Mechanizmu Prewencji nie jest ona w pełni zgodna z dyspozycją art. 211 § 2 k.k.w. z uwagi na fakt, iż powiadamianie wymienionych podmiotów drogą korespon-

³⁷ RPO-742891-VII-720/13/MMa

³⁸ <http://trybunal.gov.pl/rozprawy/wyroki/art/7250-areszt-tymczasowy-wylaczenie-mozliwosci-t-telefonicznego-porozumiewania-sie-tymczasowo-aresztowa/>

³⁹ Dz. U. Nr 152, poz. 1494.

dencyjną uniemożliwia przekazanie informacji o pobycie osoby tymczasowo aresztowanej w konkretnej jednostce penitencjarnej w sposób niezwłoczny. Niezwłocznie dokonywane jest jedynie wysłanie zawiadomienia, a sam fakt dotarcia do świadomości zawiadamianej osoby informacji o pobycie tymczasowo aresztowanego w konkretnej jednostce następuje później z uwagi na czas trwania doręczenia przesyłki. Powyższe stanowisko potwierdzają również przedstawiciele doktryny. S. Lelental⁴⁰ wskazuje, iż „kodeks nie określa formy, w jakiej tymczasowo aresztowany może zrealizować to prawo, ale skoro ma ono być realizowane bezzwłocznie, skazany może wybrać najszybszy sposób komunikacji, a administracja aresztu śledczego ma obowiązek mu to umożliwić, nawet na własny koszt. W grę wchodzi przede wszystkim powiadomienie telefoniczne lub depeszą”.

4.4.3. Widzenia osób tymczasowo aresztowanych

Wizytujący odnotowali indywidualne przypadki nieprawidłowości dotyczące sposobu organizacji widzeń osób tymczasowo aresztowanych z najbliższymi. W Zakładzie Karnym w Płocku, wychowawca pracujący z tymczasowo aresztowanymi poinformował przedstawicieli KMP, że osadzeni z tej grupy, po wydaniu zarządzenia o zgodzie na widzenie przez organ, do którego dyspozycji pozostają, mogą zrealizować widzenie w 2 lub w 3 miesiącu licząc od dnia przybycia do zakładu. Zastany stan rzeczy stoi w sprzeczności z art. 217 § 1 a k.k.w., zgodnie z którym tymczasowo aresztowany, z zastrzeżeniem § 1 b, ma prawo do co najmniej jednego widzenia w miesiącu z osobą należącą do kręgu osób najbliższych. W Areszcie Śledczym w Elblągu, wobec stwierdzonego braku możliwości odbywania widzeń przez osoby tymczasowo aresztowane z małoletnimi do lat 15 w dni świąteczne, przedstawiciele KMP zalecili, aby również w wymienione dni stworzono taką możliwość.

4.5. Prawo do informacji

Z uwagi na to, iż przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji wielokrotnie spotykali się z niewłaściwym informowaniem osadzonych o przysługujących im prawach i ciężących na nich obowiązkach, jak również braku wprowadzenia osadzonych w zasady funkcjonowania jednostek penitencjarnych, w dniu 29 lipca 2013 r. Rzecznik Praw Obywatelskich zwróciła się do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z prośbą o zajęcie stanowiska w przedmiotowej kwestii⁴¹. W wystąpieniu tym Rzecznik wskazała, że zgodnie z poglądami doktry-

⁴⁰ S. Lelental, *Kodeks...*, str. 850.

⁴¹ Por. RPO-701317-VII-720.5/12/MMA

ny, obowiązek poinformowania tymczasowo aresztowanego o przysługujących mu prawach oraz ciążyących na nim obowiązkach (art. 210 k.k.w., § 9 ust. 2 i 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania) nie może być traktowany wąsko, jedynie jako zapoznanie z przepisami, a ma szerszy zakres i obejmuje udzielenie stosownych wskazówek i wyjaśnień, z uwzględnieniem poziomu intelektualnego osadzonego, jego poziomu wiedzy, wykształcenia itp.⁴². Rzecznik podkreśliła konieczność wyjaśnienia osadzonemu przynajmniej ważniejszych przepisów kodeksu karnego wykonawczego oraz innych aktów wykonawczych, a także konieczność indywidualnego dostosowania formy pouczenia do możliwości intelektualnych oraz doświadczenia życiowego poszczególnych osadzonych. RPO wskazała również na problemy praktyczne związane z rozdzieleniem rozmowy informacyjnej ze wstępną, mającą na celu ustalenie niezbędnych informacji o osadzonym oraz stwierdzanych przypadkach cedowania przez funkcjonariuszy Służby Więziennej na współosadzonych obowiązku pouczenia nowo przybyłych osadzonych. W omawianym wystąpieniu został również przedstawiony postulat stworzenia odpowiedniego informatora dla osadzonych oraz częstego braku dostępu osadzonych do aktualnych aktów prawnych.

W odpowiedzi z dnia 9 sierpnia 2013 r. Dyrektor Generalny Służby Więziennej wskazał w sposób ogólny, iż obowiązek należytego informowania osadzonych o przysługujących prawach jest realizowany. Stanowisko swoje poparł obowiązującymi w tej materii przepisami prawa, faktem dostępu osadzonych do wychowawców w oddziałach mieszkalnych oraz odpowiednim wykształceniu osób pełniących funkcję wychowawców. W piśmie zanegowano również konieczność stworzenia postulowanego przez RPO informatora. W zakresie dostępu do aktualnych aktów prawnych Dyrektor Generalny Służby Więziennej wskazał, że w Centralnym Zarządzie Służby Więziennej podjęto prace nad nowym zarządzeniem w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych, w którym nakłada się obowiązek wyposażenia bibliotek więziennych między innymi w Konstytucję RP, kodeksy, Europejską Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Europejskie Reguły Więzienne, a także obowiązek udostępniania osadzonemu innych aktów prawnych oraz orzecznictwa sądów polskich i trybunałów międzynarodowych z elektronicznego systemu informacji prawnej, z którego korzysta jednostka penitencjarna.

⁴² S. Lelental, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Warszawa 2010, s. 427; Z. Hołda, K. Postulski, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Gdańsk 2005, s. 399.

Uwagi krytyczne w omawianym zakresie, pochodzące od tymczasowo aresztowanych, odnotowano w Zakładzie Karnym w Rzeszowie. Osoby te zgłosiły, iż podczas rozmów wstępnych z wychowawcami nie są przekazywane w sposób wystarczający informacje o przysługujących im prawach i ciężących na nich obowiązkach, w związku z czym zdarzają się sytuacje, w których naruszają oni obowiązujące nakazy lub zakazy, narażając się tym samym na otrzymanie kary dyscyplinarnej.

4.6. Prawo do praktyk religijnych

Artykuł 212b pkt. 3 Kodeksu karnego wykonawczego określa prawo do bezpośredniego uczestnictwa w nabożeństwach, spotkaniach religijnych i nauce religii przez tymczasowo aresztowanych w oddziałach, w których są osadzeni. Dodatkowo, art. 212b pkt. 1 k.k.w. wprowadza w aresztach śledczych konieczność wyposażenia, między innymi miejsc przeznaczonych do odprawiania nabożeństw, w odpowiednie zabezpieczenia techniczno–ochronne, umożliwiające uczestnictwo we mszy świętej.

Przedstawiciele KMP w trakcie wizytacji tematycznych stwierdzili przypadki nieprawidłowości w zakresie zagwarantowania tymczasowo aresztowanym prawa do praktyk religijnych. W Zakładzie Karnym w Chełmie wizytujący uzyskali od rozmówców, potwierdzoną przez dyrektora tej jednostki informację, że korzystają oni jedynie z posług indywidualnych. W Zakładzie Karnym w Płocku, z pochodzących od tymczasowo aresztowanych i ich wychowawcy informacji wynikało, że nie są dla tej kategorii osadzonych organizowane msze święte. W Areszcie Śledczym w Kielcach odnotowano szereg uwag, pochodzących zarówno od skazanych, jak i tymczasowo aresztowanych, dotyczących bezskutecznych prób zapisania się na msze święte oraz braku informacji zwrotnej o przyczynach niedoprowadzenia na nie. Przekazana przez administrację Zakładu Karnego nr 1 w Grudziądzu informacja, że nabożeństwa dla tymczasowo aresztowanych, z uwagi na małą liczbę chętnych, odprawiane są w celach mieszkalnych lub świetlicach oddziałów mieszkalnych, została zdementowana przez wszystkie tymczasowo aresztowane kobiety, z którymi przeprowadzono rozmowy. Przekazały one wizytującym, że nie mają możliwości uczestniczenia w mszach organizowanych przez kapelana, zaprzeczając równocześnie informacji o praktyce odprawiania ich w celach mieszkalnych bądź świetlicy. Rozmówczynie wskazały także, że umożliwia im się jedynie odbywanie indywidualnych rozmów z księdzem w celi mieszkalnej. W Areszcie Śledczym w Szamotułach o braku możliwości udziału w mszy świętej poinformował jeden tymczasowo aresztowany. Natomiast w Areszcie Śledczym w Szczytnie reprezentanci KMP zwrócili uwagę na niewystarczający rozmiar kaplicy oraz zgłaszaną przez

tymczasowo aresztowanych informację, że kontakt z kapelanem ogranicza się do 5-minutowej rozmowy.

Jako jednostkę wyróżniającą się pozytywnie w zakresie zapewnienia tymczasowo aresztowanym prawa do realizacji praktyk religijnych należy wskazać Zakład Karny Nr 2 w Strzelcach Opolskich, gdzie nie tylko nie odnotowano uwag krytycznych dotyczących organizacji posług religijnych, ale też osoby tymczasowo aresztowane w rozmowach z wizytującymi podkreślały możliwość uczestniczenia we mszy świętej nawet w sytuacji, gdy chęć uczestniczenia w nabożeństwie zgłosi jedna osoba.

4.7. Zatrudnienie

Przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji w trakcie wizytacji tematycznych zwracali uwagę na możliwości zatrudnienia tymczasowo aresztowanych przebywających w wizytowanych jednostkach penitencjarnych. Ze względu na zwiększoną izolację osób tymczasowo aresztowanych, możliwość zatrudnienia tej grupy osadzonych zawężona jest jedynie do prac wykonywanych na terenie jednostki. Zgodnie z § 37 regulaminu organizacyjno–porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania, przy kierowaniu tymczasowo aresztowanego do prac porządkowych w obrębie aresztu lub prac na które wyraził zgodę, bierze się pod uwagę w szczególności potrzebę zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego oraz względy porządku i bezpieczeństwa.

W niektórych z wizytowanych jednostek osoby tymczasowo aresztowane nie były w ogóle zatrudniane (Zakłady Karne w Chełmie i Rawiczu), natomiast w pozostałej części jednostek zatrudnienie tych osób było znikome. Przykładowo, niewielką liczbę zatrudnionych tymczasowo aresztowanych odnotowano w Areszcie Śledczym w Kielcach (w dniu wizytacji, wśród 156 zatrudnionych odpłatnie na terenie Aresztu, przy pracach administracyjno-gospodarczych zatrudnione były 2 osoby tymczasowo aresztowane, natomiast w zatrudnieniu nieodpłatnym brało udział 3 tymczasowo aresztowanych wykonujących czynności związane z obsługą oddziałów) oraz w Zakładzie Karnym w Rzeszowie (spośród 239 osadzonych zatrudnionych, w tym 113 odpłatnie, w dniu wizytacji pracę znalazła tylko 1 osoba tymczasowo aresztowana, zatrudniona nieodpłatnie przy pracach porządkowych oraz pomocniczych na rzecz jednostki).

4.8. Personel

W trakcie wizytacji Zakładu Karnym w Płocku stwierdzono nadmierne obciążenie pracą jedyne go wychowawcy wykonującego służbę w oddziale dla tymczasowo aresztowanych. Istotnym jest, że zgodnie z uzasadnieniem Instrukcji nr 2/12 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 29 lutego 2012 r. w sprawie two-

zenia i organizacji oddziałów penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych na jednego wychowawcę powinna przypadać grupa 40 skazanych lub 60 tymczasowo aresztowanych. Średnia liczba osadzonych na wychowawcę według informacji działu penitencjarnego Zakładu Karnego w Płocku to 48. Z informacji inspektora samodzielnych stanowisk przy kierownictwie tej jednostki wynikało, że w dniu wizytacji wychowawca z oddziału dla tymczasowo aresztowanych samodzielnie zajmował się 96 osobami, co znacznie przekroczyło standard określony przez Dyrektora Generalnego Służby Więziennej. Sytuacja ta została przez przedstawicieli KMP określona jako mogąca źle wpływać na jakość pracy obciążonego obowiązkami służbowymi wychowawcy i sytuację osadzonych.

Przedstawiony wyżej stan faktyczny stanowi asumpt do rozważań nad przyczynami zróżnicowania w zakresie średniej liczby przypadających na wychowawcę skazanych oraz tymczasowo aresztowanych. Każdy pobyt nowo przybyłego skazanego czy tymczasowo aresztowanego powoduje konieczność podjęcia wobec niego przez funkcjonariuszy Służby Więziennej szeregu czynności wynikających z obowiązujących przepisów. W aresztach rotacja tych osób jest większa niż w zakładach, co jest konsekwencją funkcji instytucji tymczasowego aresztowania mającej zabezpieczyć prawidłowy tok postępowania przygotowawczego i jurysdykcyjnego. Jak sama nazwa wskazuje, pobyt osoby w areszcie powinien być tymczasowy, możliwie jak najkrótszy. Odbywanie kary pozbawienia wolności cechuje się stabilnością i określonością jego czasookresu. Stąd rotacja osób skazanych pomiędzy zakładami jest mniejsza. Nadmierne obciążenie personelu może przyczynić się do pogorszenia atmosfery w relacjach osadzony – pracownik jednostki penitencjarnej, a także w efekcie doprowadzić do wypalenia zawodowego funkcjonariuszy Służby Więziennej. Stąd niezrozumiałym dla przedstawicieli KMP jest wskazane powyżej zróżnicowanie obciążenia pracą wychowawców na oddziałach dla skazanych i tymczasowo aresztowanych.

Pracownicy Mechanizmu zwracali również uwagę na konieczność zorganizowania dla personelu jednostek penitencjarnych szkoleń dotyczących sytuacji osób tymczasowo aresztowanych jako odrębnej grupy osadzonych. Zalecenie takie sformułowano w treści raportu opracowanego w wyniku wizytacji w Areszcie Śledczym w Chełmnie. W omawianym zakresie pozytywnie należy natomiast ocenić zorganizowanie kursów dotyczących specyfiki oddziału dla tymczasowo aresztowanych kobiet w Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu w 2011 r.

5. Wnioski

Traktowanie przez funkcjonariuszy SW osób osadzonych w jednostkach penitencjarnych jest najważniejszą częścią składową stanu przestrzegania praw człowieka badaną przez przedstawicieli KMP podczas wizytacji prewencyjnych. Ze względu na częste zgłaszanie przez osadzonych przypadków stosowania wobec nich przemocy psychicznej, fizycznej lub niewłaściwego traktowania należy zwrócić szczególną uwagę na to zagadnienie. Funkcjonariusze powinni przechodzić odpowiednie szkolenia z zakresu: pracy z trudnym „klientem”, radzenia sobie ze stresem czy praw osób osadzonych w miejscach detencji. Wzmoczonej kontroli przez władze jednostek wymaga czynność przeprowadzania kontroli osobistych, która nadużywana prowadzi do poniżającego traktowania. Obecnie nie ma możliwości sprawdzenia jak często i z jakiego powodu funkcjonariusz kontroluje osadzonego, gdyż nie jest to odnotowywane. Dopracowania wymaga również forma informowania tymczasowo aresztowanych o przysługujących im prawach i obowiązkach.

Zebrany materiał przez przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji podczas wizytacji prewencyjnych pozwala stwierdzić, iż wciąż pozostaje nierozwiązana kwestia nadmiernego zaludnienia jednostek penitencjarnych. Fakt niewystępowania na poziomie statystycznym zjawiska przeludnienia odbywa się kosztem wykorzystywania chociażby takich miejsc jak świetlice. Również sam stan cel mieszkalnych potęguje dotkliwość wykonywania tymczasowego aresztowania. Wiele cel wymaga remontu, w szczególności te, w których występuje za-grzybienie i niezabudowane w pełni kąpiki sanitarne, gdyż w wielu przypadkach prowadzi to do poniżającego traktowania. Należy również zwrócić uwagę na konieczność wymiany łóżek na takie, które będą gwarantowały bezpieczeństwo osobie z niego korzystającej. Niewątpliwie trzeba zwrócić uwagę na organizację zajęć kulturalno-oświatowych dla tymczasowo aresztowanych, gdyż w wielu przypadkach ta forma aktywność ogranicza się do godzinnego spaceru i możliwości skorzystania z zasobów bibliotecznych. Należy również zwrócić uwagę na zagwarantowanie tymczasowo aresztowanym udziału w nabożeństwach czy spotkaniach religijnych.

Ze względu na nadmierne obciążenie pracą wychowawców w oddziałach dla tymczasowo aresztowanych wskazane byłoby zweryfikowanie zapisów Instrukcji nr 2/12 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 29.02.2012 r. w sprawie tworzenia i organizacji oddziałów penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych, która różnicuje liczbę osadzonych przypadających na jednego wychowawcę w oddziale dla tymczasowo aresztowanych i dla skazanych.

III. Sytuacja skazanych odbywających karę w oddziałach terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi

1. Charakterystyka podstawowych zaburzeń niepsychotycznych

Zaburzenia psychiczne, rozumiane jako zespół objawów manifestujących się w zachowaniach i przeżyciach związanych z cierpieniem, niesprawnością wpływającą na funkcjonowanie, doświadczeniem zwiększonego ryzyka oraz znaczną utratą swobody, dzielone są na zaburzenia o charakterze psychotycznym oraz niepsychotycznym. Kryterium przyjętego podziału stanowi zdolność ludzka do testowania rzeczywistości. W psychozach występuje silne odrealnienie, zaburzony zostaje kontakt chorego z otoczeniem, czego przejawem są urojenia, omamy, zaburzenia świadomości. W zaburzeniach niepsychotycznych kontakt osoby z rzeczywistością nie jest tak głęboko zaburzony. Nie można jednak postawić ścisłej granicy między psychozami a zaburzeniami niepsychotycznymi bowiem w wielu zaburzeniach psychicznych przeplatają się epizody psychotyczne i niepsychotyczne.

Do zaburzeń niepsychotycznych zaliczane są upośledzenie umysłowe, nerwice, zaburzenia psychosomatyczne, zaburzenia adaptacyjne, uzależnienia, a także zaburzenia osobowości i zaburzenia seksualne.

Upośledzenie umysłowe polega na obniżeniu sprawności umysłowej powstałym w okresie rozwojowym. Charakteryzuje się ono niższą od przeciętnej sprawnością intelektualną w obszarach takich jak dojrzewanie, uczenie się i przystosowanie społeczne⁴³. Według międzynarodowej klasyfikacji ICD-10 upośledzenie umysłowe to sprawność intelektualna poniżej 70 IQ. Według IQ występuje też podział na upośledzenie lekkie, umiarkowane, znaczne i głębokie.

Zaburzenia nerwicowe mają bardzo różnorodną symptomatykę. Obecnie przyjmuje się, że głównym objawem zaburzenia nerwicowego jest lęk i jego różne przejawy. Przyczyny powstawania tych zaburzeń upatrywane są natomiast we współwystępowaniu kilku czynników: wymagań społecznych i roli pełnionej w społeczeństwie, indywidualnych predyspozycji biologicznych, traumatycznych przeżyć.

⁴³ J. Kostrzewski, Poglądy na upośledzenie umysłowe (w:) Upośledzenie umysłowe – Pedagogika, K. Kirejczyk (red.), Warszawa 1981, s. 58.

Choroby psychosomatyczne wiążą się ze zmianami narządowymi, jednak w przyczynach ich powstawania główną rolę odgrywają czynniki psychiczne. Jako często występujące w zaburzeniach psychosomatycznych wymienia się takie schorzenia jak: cukrzyca, katar sienny, choroba wrzodowa żołądka, otyłość, astma, nadciśnienie, nadczynność tarczycy.

Występowanie zaburzeń adaptacyjnych związane jest z kolei z trudnością w dostosowaniu się do nowych okoliczności zaistniałych w życiu. Wśród sytuacji sprzyjających ich powstaniu można wymienić zatem rodzicielstwo, zmianę miejsca zatrudnienia lub zamieszkania, przejście na emeryturę, utratę bliskiej osoby, czy też pobyt w jednostce penitencjarnej i konieczność dostosowanie się do panujących tam zasad. Do objawów zaburzeń adaptacyjnych należą natomiast stan napięcia, stresu, niepokoju, przygnębienia.

Nieprawidłowo ukształtowana osobowość prowadzi do powstania zaburzeń osobowości. Cechują ją trwałe, nieprzystosowawcze wzorce relacji z innymi osobami. U osób z tym zaburzeniem występuje odmienny sposób przeżywania i odnoszenia się do ludzi, niż ten, który obowiązuje w danej grupie. W zakładach karnych najczęściej występującym zaburzeniem osobowości jest osobowość dyssocjalna, inaczej zwana psychopatyczną lub antyspołeczną. Charakteryzuje się ona według K. Pospiszyla⁴⁴ trzema deficytami: lęku, uczenia się i relacji interpersonalnych. Deficyt lęku polega na braku przyswajania odruchów moralnych i braku empatii. Brak umiejętności uczenia się rozumiany jest jako nieprzyswajanie pewnych kwestii, odrzucanie ich, niewyciąganie wniosków z doświadczeń. Reakcją na frustrację często są zachowania agresywne. Deficyt w relacjach przejawia się płytkimi związkami, nieuznawaniem konwencji społecznych oraz wykorzystywaniem innych do osiągnięcia własnych celów i korzyści.

Zaburzenia seksualne polegają na nieprawidłowym przebiegu reakcji seksualnych. Do zaburzeń tych zaliczamy między innymi brak lub utratę potrzeb seksualnych, zaburzenia orgazmu czy nadmierny popęd seksualny. Dysfunkcje seksualne nie obejmują zaburzeń preferencji seksualnych, inaczej parafilii, które bliższe są zaburzeniom osobowości. Parafilia jest rodzajem zaburzenia na tle seksualnym, w którym wystąpienie podniecenia seksualnego uzależnione jest od specyficznych obiektów, sytuacji czy rytuałów (ekshibicjonizm, pedofilia, sadomasochizm).

⁴⁴ K. Pospiszyl, *Psychopatia*, Warszawa 2000.

2. System terapeutyczny wykonywania kary pozbawienia wolności

System terapeutyczny, obok systemu programowanego oddziaływania oraz zwykłego, stanowi jeden z systemów wykonywania kary pozbawienia wolności, określonych przez art. 81 k.k.w. Zgodnie z art. 96 k.k.w. w systemie terapeutycznym odbywają karę skazani z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, w tym skazani za przestępstwa określone w art. 197–203 k.k., popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, upośledzeni umysłowo, a także uzależnieni od alkoholu albo innych środków odurzających lub psychotropowych oraz skazani niepełnosprawni fizycznie – wymagający oddziaływania specjalistycznego, zwłaszcza opieki psychologicznej, lekarskiej lub rehabilitacyjnej oraz osoby, które popełniły czyn karalny w stanie ograniczonej poczytalności.

W myśl art. 97 k.k.w. wykonując karę w systemie terapeutycznym, uwzględnia się w postępowaniu ze skazanymi w szczególności potrzebę zapobiegania pogłębianiu się patologicznych cech osobowości, przywracania równowagi psychicznej oraz kształtowania zdolności współżycia społecznego i przygotowywania do samodzielnego życia. Wykonywanie kary dostosowuje się do potrzeb w zakresie leczenia, zatrudnienia, nauczania i wymagań higieniczno-sanitarnych. Jeżeli względy zdrowotne za tym przemawiają, organizuje się zatrudnienie w warunkach pracy chronionej. S. Lelental⁴⁵ zauważa, że oddziaływania specjalistyczne, skierowane na skazanych odbywających karę w systemie terapeutycznym, nie ograniczają się tylko do leczenia (por. art. 96§ 1 k.k.w.), ale spośród ogółu podstawowych środków oddziaływania, o których stanowi przepis art. 67 § 3 k.k.w. dominujące znaczenie mają środki terapeutyczne, a stosowanie innych środków ma być podporządkowane i dostosowane do realizowanych programów. Jak wskazuje natomiast K. Postulski⁴⁶ wykonywanie kary w systemie terapeutycznym, dzięki stosowaniu środków leczniczych i psychokorekcyjnych, uwzględniających właściwości i potrzeby skazanych, zmierza do przygotowania ich powrotu do społeczeństwa.

W opinii T. Szymanowskiego⁴⁷ ustawa karna wykonawcza dzięki regulacji zawartej w art. 97 k.k.w. § 2 pomaga w prowadzeniu oddziaływania psychologicznego, postępowania leczniczego wobec skazanych poprzez dostosowanie wykonywania kary jak również nauczania, zatrudniania i stosowania zasad

⁴⁵ S. Lelental, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Warszawa 2012, s. 446.

⁴⁶ K. Postulski, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, Warszawa 2012, s. 448.

⁴⁷ T. Szymanowski, Kodeks karny wykonawczy. Komentarz, T. Szymanowski, Z. Świda (red.), Warszawa 1998, s. 224.

higieny, opieki sanitarnej do wymagań skutecznego leczenia i oddziaływania terapeutycznego. Autor dodaje także, że takie uregulowanie stanowi przyzwolenie dla wdrażania koniecznych zmian czy też odstępstw w regulaminie wykonywania kary, jeżeli nie narusza to podstawowych praw skazanych a także funkcji, zasad i celów kary pozbawienia wolności. S. Paweła⁴⁸ podkreśla z kolei, iż powyższe zasady stosowane są wobec wszystkich skazanych, u których zostały stwierdzone odchylenia psychofizyczne. Natomiast karę w systemie terapeutycznym wykonuje się, jeżeli u skazanego na podstawie przeprowadzonych badań psychologicznych, lekarskich, stwierdzono występowanie odchyleń w stopniu uzasadniającym potrzebę odrębnego traktowania.

Cele wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym (art. 97 § 1 k.k.w.) należy rozpatrywać na tle art. 67 § 1 i 3 k.k.w.⁴⁹ Chodzi w tym przypadku przede wszystkim o eliminację lub co najmniej ograniczenie czynników etiologicznych przestępstw popełnionych przez skazanych odbywających w nim karę. Jak zauważa jednak M. Gordon⁵⁰, osoby z zaburzeniami psychicznymi są mało podatne na korekcję zachowania i cech osobowości warunkujących niedostosowanie społeczne. Nie dostrzegają one często potrzeby zmian i niechętnie uczestniczą w procesie korekcyjnym.

W systemie terapeutycznym odbywają karę skazani wobec których sąd orzekł o jego zastosowaniu na mocy art. 62 k.k. W przypadku gdy sąd w wyroku nie określi systemu odbywania kary skazany może być skierowany do systemu terapeutycznego na mocy decyzji komisji penitencjarnej (art. 76 § 1 pkt 2 k.k.w.). Tym samym komisja penitencjarna jest podstawowym organem decydującym w zakresie klasyfikacji w sytuacji braku decyzji sądu. O zmianie orzeczonego systemu terapeutycznego wykonywania kary pozbawienia wolności orzeka wyłącznie sąd penitencjarny, jednakże w przypadku zaistnienia nowych okoliczności uzasadniających zmianę systemu terapeutycznego, decyzję w tym przedmiocie może podjąć również komisja penitencjarna (art. 74 k.k.w.). W sytuacji niezgodności z prawem decyzji komisji penitencjarnej w przedmiocie klasyfikacji skazanego może być ona uchylona lub zmieniona przez sąd penitencjarny (art. 76 § 2 k.k.w.). Uprawnienie uchylecia takiej decyzji ustawodawca przyznał również dyrektorom okręgowym oraz Dyrektorowi Generalnemu Służby Więziennej (art. 76 § 3 k.k.w.).

⁴⁸ S. Paweła, Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz z indeksem rzeczowym, Warszawa 1999, s. 267.

⁴⁹ S. Lelental, Kodeks karny wykonawczy..., s. 447.

⁵⁰ M. Gordon, Resocjalizacja skazanych z zaburzeniami psychicznymi – możliwości i ograniczenia (w:) Wykonywanie kary pozbawienia wolności w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności, H. Machel (red.), Gdańsk 2006, s. 210.

Oddziaływania, które prowadzone są w ramach systemu terapeutycznego mają charakter przejściowy i stosowane są jedynie kiedy istnieje taka potrzeba. Wraz z ich ustąpieniem skazany zostaje przeniesiony do innego właściwego systemu, tj. zwykłego lub programowanego oddziaływania (art. 97 § 3 k.k.w.).

3. Oddziały terapeutyczne dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi

Kara pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym wykonywana jest w wyodrębnionych w strukturach organizacyjnych zakładów karnych i aresztów śledczych oddziałach terapeutycznych o określonej specjalności. Zgodnie z § 15 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych⁵¹ (dalej: rozporządzenie w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych) wyróżnia się następujące specjalizacje oddziałów przeznaczonych dla osadzonych zakwalifikowanych do odbywania kary w systemie terapeutycznym:

- oddziały dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo,
- oddziały dla skazanych uzależnionych od alkoholu,
- oddziały dla skazanych uzależnionych od środków odurzających lub substancji psychotropowych,
- oddziały dla skazanych niepełnosprawnych fizycznie.

Do oddziałów dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo kierowani są ponadto sprawcy przestępstw określonych w art. 197-203 k.k., popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych (§ 15 ust. 2 rozporządzenia w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych). Na mocy rozporządzenia w sprawie prowadzenia oddziaływań penitencjarnych oddziały terapeutyczne dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi utworzono w 19 jednostkach penitencjarnych na terenie całego kraju⁵².

⁵¹ Dz. U. z 2013 r., poz. 1076.

⁵² AŚ Kielce, ZK Chełm, ZK Czarne, ZK Goleniów, ZK nr 1 Grudziądz, ZK Iława, ZK Kłodzko, ZK nr 2 Łódź, ZK Oleśnica, ZK Płock, ZK Potulice, ZK Racibórz, ZK Rawicz, ZK Rzeszów, ZK Siedlce, ZK nr 2 Strzelce Opolskie, ZK Sztum, ZK Wołów, ZK Wronki; spośród wymienionych jednostek penitencjarnych wizytacje całościowe, a nie tematyczne były przeprowadzone w AŚ Kielce, ZK Czarne, ZK Potulice, ZK Siedlce.

Niewątpliwie wymienione kategorie osób powinny być wyodrębnione ze zbiorowości wszystkich osadzonych, odmiennie traktowane i objęte właściwym postępowaniem leczniczym. Ma to na celu zapewnienie prawidłowego funkcjonowania zakładu karnego, z tego względu, że skazani z zaburzeniami psychicznymi lub uzależnieni trudno przyzwyczajają się do warunków odbywania kary⁵³. Należy wskazać jednak, iż przedstawiony powyżej podział organizacyjny oddziałów terapeutycznych budzi pewne wątpliwości. Wyodrębnienie oddziałów dla uzależnionych od alkoholu oraz uzależnionych od narkotyków jest uzasadnione z uwagi na fakt, iż leczenie osób uzależnionych od różnych substancji w tym samym miejscu jest nieskuteczne, a także może powodować dezorganizację pracy⁵⁴. W związku z powyższym należy zadać pytanie o zasadności kierowania do jednego oddziału skazanych wobec których sformułowano ogólną diagnozę niepsychotycznych zaburzeń psychicznych. Uzasadnionym wydaje się być wniosek, iż skoro prawodawca dostrzegł zagrożenie związane z nieskutecznością oddziaływań terapeutycznych podczas leczenia osób kierujących się wspólnym mechanizmem uzależnienia, choć od różnych substancji, to tym bardziej zagrożenie takie może wystąpić w sytuacji prowadzenia oddziaływań wobec umieszczonych w jednym miejscu skazanych z upośledzeniem umysłowym, nerwicami, zaburzeniami osobowości, zaburzeniami psychosomatycznymi oraz adaptacyjnymi, a także zaburzeniami preferencji seksualnych. Osoby te reprezentują bowiem zróżnicowany poziom funkcjonowania psychicznego, a co za tym idzie wymagają ze strony personelu specjalistycznej wiedzy oraz podejścia w leczeniu terapeutycznym.

Ponadto należy mieć na uwadze, iż w czasie wizytacji przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji w oddziałach terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi przebywały osoby z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim lub umiarkowanym, zaburzeniami preferencji seksualnych, zaburzeniami osobowości (dysocjalne), jednakże w wielu wypadkach były to osoby z podwójną, a nawet potrójną diagnozą, zazwyczaj ze względu na stwierdzone uzależnienie od alkoholu lub środków psychoaktywnych przy współistniejących zaburzeniach niepsychotycznych lub upośledzeniu umysłowym. U części osób przebywających w oddziałach terapeutycznych występowała ponadto depresja, nerwica, zespół psychoorganiczny lub epilepsja. Wielorakie diagnozy stanowią niewątpliwie utrudnienie

⁵³ A. Kwieciński, Skazani odbywający karę pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym. (w:) Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego, L. Bogunia (red.), t. XVIII, Wrocław 2005, s. 284.

⁵⁴ Zob. P. Jabłoński, B. Bukowska, C. Czabała, Uzależnienie od narkotyków. Podręcznik dla terapeutów. Krajowe Biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii, Łódź 2012, s. 18.

w prowadzeniu pracy terapeutycznej. Wymagane wówczas jest uwzględnienie współwystępowania różnych zaburzeń w dobieraniu odpowiednich form terapii, gdyż nie każda forma wpływa korzystnie na dane zaburzenie, np. pogłębiona praca wglądowa z osobami chorymi na epilepsję, może prowadzić do nasilenia ataków.

W odniesieniu do osób z współwystępującym problemem alkoholowym zaobserwowano problem kierowania do oddziałów terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi bez uprzedniego poddania takiej osoby terapii odwykowej w oddziale terapeutycznym dla osób uzależnionych od alkoholu (ZK Płock). W opinii przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji zachowanie kolejności kierowania osób z problemem alkoholowym najpierw do oddziału dla skazanych uzależnionych od alkoholu zwiększałoby szansę na efektywność oddziaływań terapeutycznych z uwagi na umożliwienie skazanemu zdobycia umiejętności radzenia sobie z destruktywnymi sposobami rozładowywania napięcia. Wyposażony w wiedzę na temat mechanizmów uzależnieniowych mógłby następnie rozpocząć pracę terapeutyczną ukierunkowaną na inne zdiagnozowane u niego obszary problemowe. Biorąc pod uwagę, iż praca taka jest w wielu wypadkach bardzo trudna, wcześniejsza terapia dla osób uzależnionych zmniejsza znacząco ryzyko rozładowywania napięcia psychicznego poprzez sięganie po substancje odurzające. Z drugiej strony należy mieć na uwadze, iż nie wszystkie osoby z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, ze względu na stopień występujących u nich zaburzeń, kwalifikują się do uczestnictwa w terapii uzależnień realizowanej w oddziałach terapeutycznych dla skazanych uzależnionych.

Z informacji uzyskanych przez przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji podczas wizytacji oddziałów terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi wynikało, iż poważnym problemem związanym z ich funkcjonowaniem były długie terminy oczekiwania przez skazanych na przyjęcie do oddziału. Problem ten dostrzeżony został również przez Centralny Zarząd Służby Więziennej w związku z czym podjęto działania służące wyeliminowaniu wskazanej nieprawidłowości⁵⁵. W rezultacie, z danych na

⁵⁵ Pismo Dyrektora Biura Penitencjarnego z dnia 3 kwietnia 2013 r. do Dyrektorów Okręgowych Służby Więziennej (BP-503-3/13/113) udostępnione przez Biuro Penitencjarne Centralnego Zarządu Służby Więziennej; w piśmie wskazano m. in., iż potrzeba umieszczenia skazanego w odpowiednim oddziale terapeutycznym powinna być traktowana jako najważniejsza przesłanka, określająca sposób wykonywania kary pozbawienia wolności, a skuteczna realizacja tego celu wymaga m. in. bezwzględnego umieszczenia w warunkach oddziału terapeutycznego dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo skazanych, u których stwierdzono taką potrzebę w wyniku przeprowadzonych badań psychologiczno-penitencjarnych.

dzień 30.09.2014 r. wynika, iż w odniesieniu do skazanych zakwalifikowanych do systemu terapeutycznego do oddziałów dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo nie ma okresu oczekiwania na przyjęcie. Po zakończeniu badań w ośrodku diagnostycznym i klasyfikacji osoby takie zgłaszane są do transportu i wyjeżdżają do właściwego oddziału⁵⁶.

Powyższy stan rzeczy należy ocenić pozytywnie z kilku powodów. Przede wszystkim wydłużanie się okresu, w trakcie którego osoba z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi pozbawiona jest oddziaływań terapeutycznych może spowodować ich utrwalenie się lub pogłębienie i w przyszłości znacznie utrudnić prowadzenie pracy terapeutycznej z taką osobą. Organizacja pozostałych oddziałów mieszkalnych nie jest bowiem dostosowana do specyficznych potrzeb osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi. Jedynie w oddziałach terapeutycznych skazani ci traktowani są jako pacjenci, a nadrzędnym celem prowadzonych wobec nich oddziaływań jest koncentracja na danym problemie osadzonego, stworzenie warunków do zrozumienia dotychczasowych doświadczeń oraz danie szansy na zmianę dotychczasowego sposobu życia poprzez psychiczną reorganizację. Ponadto umieszczenie skazanego z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi na innym oddziale niż terapeutyczny stwarza ryzyko, iż stanie się on ofiarą przemocy lub wykorzystania ze strony innych, wyżej zorganizowanych psychicznie osadzonych. Osobami szczególnie narażonymi na przemoc ze strony współosadzonych są również sprawcy przestępstw uznawanych za społeczność więzienna za hańbiące, w tym niewątpliwie przestępstw popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych. Z drugiej strony należy mieć na uwadze, że również skazani z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi mogą dezorganizować pracę w oddziale, stwarzać zagrożenie dla bezpieczeństwa i porządku jednostki penitencjarnej poprzez zwiększone ryzyko powstania wypadków nadzwyczajnych takich jak agresja wobec współwięźniów oraz samouszkodzenia.

Według danych Centralnego Zarządu Służby Więziennej na dzień 31 grudnia 2013 r.⁵⁷ w oddziałach terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi odbywały karę 1492 osoby. W tym samym okresie poza wskazanymi oddziałami przebywało 162 skazanych. Powody dla których osoby zakwalifikowane do oddziałów terapeutycznych pozostają poza nimi związane są m. in. z pobytem na leczeniu, ale także udziałem w postępowaniu

⁵⁶ Dane udostępnione przez Biuro Penitencjarne Centralnego Zarządu Służby Więziennej.

⁵⁷ <http://sw.gov.pl/Data/Files/001c169lidz/rok-2013.pdf>

sądowym w innej niż będąca przyczyną skazania sprawie. Sytuacje takie należy uznać za bardzo niepokojące, gdyż w wielu wypadkach przedłużające się postępowania sądowe skutkują koniecznością pozostawiania przez osadzonych w jednostkach, w których pozbawieni są właściwych oddziaływań terapeutycznych⁵⁸. Jako przykład podkreślający znaczenie opisywanego problemu można przywołać ustalenia poczynione przez przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji w Areszcie Śledczym w Prudniku. W czasie wizytacji (24 października 2012 r.) w jednostce tej, przez okres około siedmiomiesięczny, przebywał osadzony przetransportowany w celu udziału w czynnościach procesowych. Mężczyzna ten przebywał w wizytowanej jednostce już kilkakrotnie, a jego uprzednie pobyty trwały około miesiąca, pomimo iż już w 2010 r. komisja penitencjarna w Areszcie Śledczym w Opolu podjęła decyzję o skierowaniu go do odbywania kary w oddziale terapeutycznym dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi. Analiza dokumentacji skazanego ujawniła iż, często dokonywał on samouszkodzeń oraz prób samobójczych. W związku z pogarszającym się stanem jego zdrowia, przejawiającym się w sygnalizowanym złym stanem psychicznym oraz odmową przyjmowania posiłków, personel jednostki prowadził z nim częste rozmowy psychologiczne i wychowawcze. Jednakże, w opinii przedstawicieli Mechanizmu, osadzony ten wymagał profesjonalnej pomocy, której ze względu na swoje przeznaczenie nie mogła zapewnić mu jednostka jego aktualnego pobytu.

4. Oddziaływania terapeutyczne

4.1. Programy oddziałów terapeutycznych i indywidualne plany terapeutyczne skazanych

Rozporządzenie w sprawie prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w § 19 ust. 1 zawiera ogóle wytyczne dotyczące opracowywanych w oddziałach terapeutycznych programów. Zgodnie z przytoczonym przepisem program terapeutyczny powinien określać przyjęte w nim założenia merytoryczne i organizacyjne oraz szczegółowe cele, metody i techniki prowadzonych oddziaływań, harmonogram realizacji i czas trwania programu oraz określenie szczegółowych celów programu i kryteriów ich realizacji. Na podstawie programów

⁵⁸ Zgodnie z danymi na dzień 30.09.2014 r. udostępnionymi przez Biuro Penitencjarne Centralnego Zarządu Służby Więziennej poza oddziałami, z uwagi na toczące się czynności procesowe, przebywało 95 osadzonych skierowanych do oddziałów terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo.

terapeutycznych przyjętych w wizytowanych oddziałach pracę terapeutyczną prowadzi się przede wszystkim w oparciu o podejście eklektyczne, wykorzystujące elementy zawarte w teoriach poznawczych, behawioralnych i humanistycznych. Terapia ukierunkowana jest głównie na zapobieganie pogłębianiu się patologicznych cech osobowości, przywracanie równowagi psychicznej, kształtowanie nowych umiejętności, poprawę samooceny i poczucia własnej wartości, asertywności i radzenia sobie ze stresem. Skazanych zaburzonych psychicznie lub upośledzonych umysłowo traktuje się kompleksowo, jako osoby wymagające rehabilitacji zdrowotnej, psychologicznej oraz społecznej. Opracowane w wizytowanych oddziałach programy terapeutyczne uwzględniały specyfikę problemów osób kierowanych do oddziałów, w tym ich obniżony poziom intelektualny, niski poziom umiejętności społecznych, przejawianie zachowań agresywnych, poważne zaniedbania środowiskowe.

Uwagę przedstawicieli KMP zwróciła różnica pomiędzy ofertą terapeutyczną przygotowaną w poszczególnych oddziałach terapeutycznych. Jako przykłady można wskazać w tym zakresie oddziały terapeutyczne w Zakładzie Karnym w Goleniowie i Raciborzu uwzględniające w swoich programach różnorodną i bogatą gamę oddziaływań oraz Zakład Karny nr 2 w Strzelcach Opolskich i Zakład Karny w Kłodzku ze zdecydowanie skromniejszą ofertą. Powyższy stan rzeczy może być spowodowany między innymi, wskazanymi uprzednio, bardzo ogólnie zakreślonymi wymaganiami w zakresie tworzenia programów oddziałów terapeutycznych. Zauważyć należy, iż takie uregulowanie analizowanej kwestii pozwala zespołowi terapeutycznemu na przygotowanie programu adekwatnego do możliwości osadzonych skierowanych do oddziału, z drugiej jednak strony pozostawia personelowi swobodę m. in. odnośnie określenia liczby i rodzaju zajęć w programie terapeutycznym. Brak sprecyzowania w obowiązujących przepisach minimalnego standardu jaki powinny spełniać programy terapeutyczne sprawia także, iż bardzo utrudnione jest dokonanie ewaluacji programów opracowanych w poszczególnych oddziałach terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi.

Oddziaływania psychokorekcyjne wobec osób skierowanych do oddziałów terapeutycznych prowadzone są w oparciu o przygotowywane dla nich indywidualne plany terapeutyczne (dalej: IPT, § 20 ust. 1 rozporządzenia w sprawie oddziaływań penitencjarnych). Opracowanie IPT poprzedza diagnoza zawierająca opis przyczyn zaburzeń skazanego, opis zaburzeń w zakresie procesów poznawczych, emocjonalnych i w zachowaniu skazanego, charakterystykę jego aktualnego stanu psychofizycznego, opis problemów stanowiących podstawę skierowania do systemu terapeutycznego oraz indywidualnych proble-

mów skazanego, ocenę jego motywacji do uczestnictwa w realizacji IPT oraz wskazanie pozytywnych cech osobowości i zachowania skazanego (§ 21 ust. 4 rozporządzenia w sprawie oddziaływań penitencjarnych). Diagnozy powyższe przygotowywane są przez personel funkcjonujących w ramach każdego z okręgowych inspektoratów Służby Więziennej ośrodków diagnostycznych. Z kolei w opracowywanym dla skazanego IPT należy określić zakres oddziaływań, które wobec niego będą prowadzone, ich cele możliwe do realizacji w warunkach oddziału terapeutycznego i uwzględniające właściwości skazanego, a także metody oddziaływań specjalistycznych i kryteria realizacji (§ 21 ust. 5 rozporządzenia w sprawie oddziaływań penitencjarnych). Poddane analizie IPT w wizytowanych oddziałach terapeutycznych uwzględniały wskazane powyżej kryteria i opracowywane były w ciągu 30 dni od przybycia skazanego do oddziału terapeutycznego. W przygotowywaniu uwzględniano nie tylko uprzednio wskazaną diagnozę, ale również wydane wobec osadzonych orzeczenia sądowno-psychiatryczne, wnioski płynące z analizy akt oraz obserwacji i rozmów ze skazanym. Realizacja IPT następowała natomiast w oparciu o formy oddziaływań dostępne w oddziale, wśród których dominowały psychokorekcja grupowa, psychokorekcja indywidualna, terapia zajęciowa, oddziaływania wychowawcze, zajęcia kulturalno-oświatowe, zajęcia sportowe i farmakoterapia.

Jedynie zastrzeżenia w omawianym obszarze związane są z uwagami przekazanymi przez osadzonych w oddziale terapeutycznym w Zakładzie Karnym we Wronkach dotyczącymi braku z ich strony wiedzy odnośnie przyczyn zobowiązania w IPT do udziału w poszczególnych rodzajach zajęć. Taki stan rzeczy może stawiać pod znakiem zapytania realizację, wynikającą z § 21 ust. 7 rozporządzenia w sprawie oddziaływań penitencjarnych, zalecenia, by w miarę możliwości opracowanie indywidualnego programu terapeutycznego następowało przy udziale skazanego. Z drugiej jednak strony należy mieć na względzie, iż zasygnalizowana nieprawidłowość może w pewnym stopniu wynikać ze specyfiki osób kierowanych do oddziałów terapeutycznych, w wielu wypadkach charakteryzujących się brakiem zaangażowania i motywacji do uczestnictwa w procesie terapeutycznym.

4.2. Oddziaływania grupowe

Na podstawie ustaleń poczynionych w trakcie wizytacji oddziałów terapeutycznych należy stwierdzić, iż do najczęściej prowadzonych oddziaływań grupowych można zaliczyć profilaktykę i edukację na temat uzależnień, trening przeciwdziałania zachowaniom agresywnym, zajęcia relaksacyjne, trening przeciwdziałania autoagresji, trening umiejętności społecznych, trening higie-

niczny, trening interpersonalny oraz psychorysunek. W mniejszości natomiast znajdowały się zajęcia poruszające tematykę bycia sprawcą przemocy, asertywności, seksualności ludzkiej, sposobów radzenia sobie z napięciem, sposobów rozwiązywania konfliktów oraz trening czytania i pisanie.

W związku z diagnozowanym u znacznej części osób skierowanych do oddziałów terapeutycznych uzależnieniem od alkoholu lub środków odurzających w większości wizytowanych oddziałów (ZK Goleniów, ZK nr 1 Grudziądz, ZK Ława, AŚ Kielce, ZK Kłodzko, ZK nr 2 Łódź, ZK Oleśnica, ZK Płock, ZK Racibórz, ZK Rawicz, ZK Rzeszów, ZK Strzelce Opolskie, ZK Sztum) organizowano dla skazanych zajęcia psychoedukacyjne dotyczące profilaktyki uzależnień lub umożliwiano im uczestniczenie w mitingach AA.

W odniesieniu do kwestii oddziaływań grupowych należy zwrócić uwagę, iż w zdecydowanej większości oddziałów terapeutycznych nie prowadzono psychoterapii grupowej dla skazanych. Jedynie w Zakładzie Karnym nr 2 w Łodzi podjęto taką próbę. W związku z powyższym należy podkreślić, iż psychoterapia, zwłaszcza długotrwała, może wykazywać znaczący wpływ na zmianę struktury osobowości człowieka, w wielu wypadkach doprowadzającej go do popełnienia przestępstwa. Psychoterapie wywodzące się z psychoanalizy, poprzez uświadamianie ukrytych znaczeń i konfliktów, wpływają na zwiększenie samoświadomości i przez to kontroli nad impulsami. Szkoła psychoterapii poznawczo-behawioralnej koncentruje się na deficytach osobowości czy też występujących symptomach. Przy założeniu, że skazani dokonywali czynów przestępczych, w związku ze swoimi ukrytymi konfliktami lub deficytami, praca nad nimi przyczyniłaby się do zwiększenia samoświadomości w zakresie dotychczas niezrozumiałych impulsów determinujących zachowanie danej osoby i stworzyłaby możliwość wyboru wzorca zachowania. Forma grupowa psychoterapii jest skuteczna na podobnym poziomie jak indywidualna, a swoją dzięki takiej formie może oddziaływać na większą liczbę osób w danym czasie niż forma indywidualnej pracy.

Duże znaczenie w procesie psychokorekcji odgrywa terapia zajęciowa. Uczestnictwo w niej pozwala na łagodzenie napięć emocjonalnych, mobilizowanie do aktywnego spędzania czasu, rozwijanie samodzielności, sumienności oraz zainteresowań, kształtowanie zdolności harmonijnego układania relacji interpersonalnych, komunikacji i współpracy w grupie. Oferta terapii zajęciowej w poszczególnych oddziałach terapeutycznych była bardzo zróżnicowana. Najczęściej wykorzystywanymi formami zajęć było klejenie kopert, praca w drewnie, malowanie, praca w gipsie, szycie, rzeźbienie, ceramika. Na oddziałach prowadzono również zajęcia charakterystyczne tylko dla danej jednostki,

np. kółko teatralne (ZK nr 1 Grudziądz), kółko muzyczne (ZK Chełm), tworzenie witraży (ZK w Rawicz), renowacja i tapicerowanie mebli (ZK Wołów). W Zakładzie Karnym w Sztumie terapeuci zajęciowi prowadzili także w czasie wizytacji kurs obsługi komputera.

Jako dobry przykład w omawianym obszarze można wskazać Zakład Karny w Płocku, gdzie od 1995 r. funkcjonuje jedyny w Polsce, zorganizowany w ramach jednostki penitencjarnej, warsztat terapii zajęciowej (WTZ). W jego strukturach działają trzy pracownice: plastyczna, komputerowa oraz obróbki drewna. Każda przeznaczona jest dla 5 osób, a praca w nich odbywa się w godz. 8.00-15.30. Przy wyborze pracowni, w której zatrudniona jest dana osoba brane pod uwagę jest m. in. orzeczenie lekarskie i stwierdzone w nim przeciwwskazania do wykonywania określonych czynności. Za pracę osadzeni otrzymują wynagrodzenie, a ponadto dla wyróżniających się pracowitością przewidziane są nagrody pieniężne. Wytworzone przez siebie przedmioty osadzeni mogą przekazywać bezpłatnie do domów dziecka lub sprzedawać na kiermaszach, a uzyskane pieniądze przeznaczać na cele dobroczynne, np. Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy. Co pół roku, w oparciu o arkusz ocen WTZ zmodyfikowany dla potrzeb Zakładu, ocenia się postęp skazanego w rehabilitacji zawodowej. W arkuszu praca osadzonych ewaluowana jest pod kątem realizacji 8 obszarów: samowystarczalności, zasobów, postawy zawodowej, tempa pracy, motoryki, akceptacji współpracowników, stosunku do opiekuna pracy, wrażeń ogólnych. Poza tym w części B arkusza ocen dokonuje się oceny uczestnika WTZ w rehabilitacji ogólnej (stan zdrowia, higiena osobista, czynności życia codziennego i ogólna zaradność, sprawność motoryczna, dojrzałość i umiejętności zawodowe). Funkcjonowanie WTZ w Zakładzie Karnym w Płocku obrazuje pozytywny wpływ terapii zajęciowej na funkcjonowanie osadzonych. Udział w zajęciach może przyczynić się bowiem do budowania poczucia wartości i przynależności, podnoszenia samooceny, pozwala czuć się potrzebnym. Dodatkowo inicjatywa ta przygotowuje skazanych do życia na wolności, nie tylko ucząc nowych umiejętności, ale także pozwalając na odłożenie środków pieniężnych.

Ujawnione przez przedstawicieli Mechanizmu problemy związane z realizacją terapii zajęciowej w wizytowanych jednostkach dotyczyły ograniczania zakresu prowadzenia terapii zajęciowej z uwagi na braki kadrowe na stanowisku terapeuty zajęciowego (ZK Chełm, ZK Goleniów, ZK Rzeszów), powierzenia jej prowadzenia psychologom zatrudnionym w oddziale (ZK Oleśnica), niedoposażenia pracowni terapii zajęciowych (ZK Oleśnica), niedostosowania części zajęć do poziomu organizacji skazanych (ZK Goleniów).

4.3. Oddziaływania indywidualne

Oddziaływania indywidualne w wizytowanych oddziałach sprowadzały się do spotkań osoby z zespołu terapeutycznego, przede wszystkim psychologa, z osadzonym. Z informacji uzyskanych podczas wizytacji wynika, iż spotkania takie mogły być inicjowane przez obie strony. W przypadku dostrzeżenia potrzeby indywidualnego kontaktu z osadzonym przez psychologa rozmowy koncentrowały się na kontroli stanu psychicznego, motywowaniu do udziału w zajęciach terapeutycznych, psychokorekcji, wskazywaniu sposobów odregulowywania napięć, stosowaniu wzmocnień pozytywnych, doradztwie i poradnictwie. Z kolei rozmowy inicjowane przez samych osadzonych dotyczyły głównie problemów rodzinnych, a jedynie w wyjątkowych wypadkach trudności związanych z bieżącym funkcjonowaniem w oddziale i terapią. W zdecydowanej większości wizytowanych oddziałów terapeutycznych przedstawiciele Mechanizmu nie stwierdzili nieprawidłowości w zakresie dostępu do usług psychologicznych. Osoby przebywające w oddziałach miały stały kontakt z psychologami, a zgłaszana przez nie potrzeba spotkania z psychologiem realizowana była tego samego lub wyjątkowo następnego dnia. Jedynie w Zakładzie Karnym w Wołowie przedłużało się to niekiedy do 2 tygodni.

W wizytowanych oddziałach nie prowadzono psychoterapii indywidualnej dla osadzonych. Próby takie podjęto jedynie w Zakładzie Karnym w Płocku. Zaniechano ich jednak ze względu na wskazywaną przez personel charakterystykę osadzonych cechujących się niską refleksyjnością oraz brakiem wglądu we własne emocje, uniemożliwiającymi prowadzenie terapii nastawionej na pogłębienie rozumienia własnych zachowań. W pozostałych oddziałach w kategoriach psychoterapii postrzegano rozmowy z psychologami. Nie umniejszając znaczenia tej formy oddziaływania wskazać należy jednak, iż jej zastosowanie nie może doprowadzić do powstania trwałej zmiany charakterologicznej skazanego, a tym samym zwiększenia jego szans na prowadzenie życia zgodnego z porządkiem prawnym po zwolnieniu. Brak pogłębionej psychoterapii może skutkować tym, że osoba pozbawiona wolności opuści zakład karny z tymi samymi zaburzeniami psychicznymi, które występowały u niej w momencie osadzenia w jednostce i które mogły przyczynić się do popełnienia przez nią przestępstwa. Niewątpliwie niski poziom organizacji psychicznej, niska motywacja i mentalizacja, brak myślenia wyobrazeniowego czynią z części osób skierowanych do oddziałów terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi pacjentów trudnych, jednakże fakt ten nie powinien wykluczać wprowadzenia psychoterapii do programów terapeutycznych.

5. Personel

Kierownikami wszystkich wizytowanych oddziałów terapeutycznych byli psychologowie. Powyższe stanowi pozytywną praktykę, gdyż specyfika pracy w oddziale wymaga by osoba sprawująca nad nim kontrolę posiadała odpowiednie wykształcenie kierunkowe. W przypadku kierownika o innym wykształceniu istnieje zagrożenie nierozumienia dynamiki procesów psychologicznych, co może mieć wpływ na podejmowanie niekorzystnych dla osadzonych decyzji. Ponadto, dzięki odpowiedniemu przygotowaniu psychologicznemu pozwalającemu na rozumienie zachodzących zjawisk, osoby takie lepiej mogą znosić frustrację i stres wywołany pracą w trudnych warunkach. Osoba kierownika-psychologa może też być lepszym wsparciem i służyć pomocą pozostałym członkom zespołu terapeutycznego. Podkreślenie wymaga jednak, zgłaszany przez personel wizytowanych oddziałów terapeutycznych, problem braku umocowania prawnego dla obsady tego stanowiska. Biorąc pod uwagę przedstawione powyżej argument należałoby rozważyć wprowadzenie do rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 lutego 2011 r. w *sprawie stanowisk służbowych oraz stopni funkcjonariuszy Służby Więziennej*⁵⁹, wymogu aby kierownikiem oddziału mógł zostać psycholog z wykształcenia.

Ponadto, w związku z różnicami między prowadzeniem pracy psychologicznej i pracy terapeutycznej, zalecanym byłoby wprowadzenie wymogu, aby osoba zajmująca stanowisko kierownika oddziału terapeutycznego posiadała szkolenie z zakresu psychoterapii. Takie rozwiązanie sprzyjałoby rozpowszechnieniu prowadzenia psychoterapii w oddziałach terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi oraz wpisywałoby się w kompetencje sprawowania nadzoru nad zespołem przez kierownika. Brak wiedzy w tym zakresie może stanowić przeszkodę w pełnym wykorzystaniu możliwości psychoterapeutycznych zespołu.

W części wizytowanych jednostek przedstawiciele Mechanizmu zaobserwowali braki kadrowe. W Zakładzie Karnym w Wołowie opiekę nad 56 osadzonymi w oddziale terapeutycznym sprawował kierownik oraz jeden psycholog co powodowało nadmierne obciążenie pracą wskazanych osób oraz wydłużało czas oczekiwania skazanych na rozmowę z psychologiem. Niedobory stwierdzano również w odniesieniu do stanowiska terapeuty zajęciowego (ZK Chełm, ZK Goleniów, ZK Oleśnica, ZK Rzeszów).

⁵⁹ Dz. U. z 2011 r. Nr 36, poz. 189.

Kadra oddziałów terapeutycznych bierze udział w szkoleniach podnosząc swoje kwalifikacje zawodowe. Jednakże personel zwrócił uwagę wizytujących, iż szkolenia są zbyt rzadkie (szkolenia ogólnopenitencjarne odbywają się 2-3 razy w roku), a ich tematyka powtarzalna, co w znacznym stopniu utrudnia zdobycie nowej wiedzy. Przedstawiciele Mechanizmu ujawnili ponadto, iż poważnym problemem, dotyczącym wszystkich wizytowanych oddziałów jest brak superwizji dla zespołu terapeutycznego. W opinii pracowników KMP superwizja w znacznym stopniu przyczyniłaby się do zwiększenia efektywności pracy kadry oddziałów terapeutycznych, pomagając jednocześnie w uporaniu się z obciążeniami wynikającymi ze specyfiki wykonywanej pracy. Superwizja stwarza możliwości nie tylko ewaluacji pracy i samorozwoju, ale także daje przestrzeń podzielenia się trudnym doświadczeniem i otrzymaniem wsparcia, a co za tym idzie zwiększenia satysfakcji z pracy.

Personel części wizytowanych oddziałów terapeutycznych wskazywał również na trudności wynikające z pracy z osadzonymi o obniżonym poziomie intelektualnym, niskim poziomie umiejętności społecznych, przejawiającymi zachowania agresywne i autoagresywne oraz z poważnymi zaniedbaniami środowiskowymi. Niewątpliwie codzienny kontakt i praca z takimi osadzonymi jest doświadczeniem trudnym i obciążającym. W opinii przedstawicieli Mechanizmu obciążenie takie może być potęgowane także występowaniem, przedstawionych w niniejszym Raporcie, problemów związanych z funkcjonowaniem oddziałów terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, w tym kierowaniem do jednego typu oddziału terapeutycznego osób o różnych zaburzeniach i związanych z tym utrudnień w opracowaniu oferty oddziaływań terapeutycznych adekwatnej do ich odmiennych możliwości i deficytów, niedoborami personelu oraz brakiem wsparcia w postaci superwizji.

Skazani natomiast, w omawianym obszarze, podkreślali niechęć do prowadzenia rozmów z psychologiem wynikającą z faktu, iż jest on równocześnie funkcjonariuszem Służby Więziennej (ZK Płock). W odniesieniu do zasygnalizowanego problemu należy podkreślić, iż stosunek podległości charakteryzujący relacje funkcjonariusz-więzień może w znacznym stopniu utrudniać lub wręcz uniemożliwiać prowadzenie skutecznej pracy terapeutycznej wymagającej partnerstwa i zaufania zaangażowanych w nią podmiotów. Inna okoliczność wpływająca na obniżenie motywacji do udziału w rozmowach z psychologiem związana była z zgłoszonym przez jednego z osadzonych w Zakładzie Karnym w Iławie brakiem możliwości zmiany psychologa w sytuacji konfliktu z psychologiem prowadzącym.

Wobec powyższych ustaleń wartym przytoczenia wydaje się pogląd wyrażony przez W. Marshalla⁶⁰, który jako sposoby motywowania skazanych do pracy zaleca wyrażanie empatii, a więc słuchanie bez osądzania, unikanie zbędnych kontrowersji, oraz podążanie za oporem skazanego, a nie walkę z nim. Zadaniem psychologa jest natomiast podjęcie starań zmierzających do zrozumienia oporu przed terapią i towarzyszenie w zmaganiach, a nie zmuszanie czy wywieranie presji na skazanym. Czynnikiem motywującym skazanych, według autora, jest także pokazywanie im ich zniekształceń poznawczych, zainteresowanie konsekwencjami podejmowanych zachowań, pokazywanie niezgodności przekonań z rzeczywistością.

6. Traktowanie osadzonych

Najczęściej występującymi nieprawidłowościami w zakresie traktowania osób osadzonych w oddziałach terapeutycznych były, stwierdzone przez pracowników Mechanizmu, uchybienia związane ze stosowaniem przymusu bezpośredniego. W wyniku analizy udostępnionych nagrań dokumentujących zastosowanie wymienionych środków należy stwierdzić, że nieprawidłowości te dotyczyły głównie:

- zbyt długiego, nieuzasadnionego zachowaniem osadzonego stosowania środka umieszczenia w celi zabezpieczającej (ZK Racibórz, ZK nr 2 Strzelce Opolskie);
- braku reakcji funkcjonariuszy Służby Więziennej na prośby osadzonych przebywających w celi zabezpieczającej dotyczące potrzeby skorzystania z toalety (ZK Rawicz);
- braku właściwej reakcji funkcjonariuszy na wydawane przez osadzonego umieszczonego w celi zabezpieczającej sygnały świadczące o cierpieniu (krzyki, przeklinanie, próby zmiany pozycji), jakie sprawiało mu długotrwałe unieruchomienie za pomocą pasa obezwładniającego (ZK Rzeszów);
- niewydawania osobom przebywającym w celi zabezpieczającej bielizny osobistej obuwia i prześcieradła (ZK nr 2 Strzelce Opolskie), jak również niewydania materaca oraz odzieży skarbowej (ZK Wronki);
- niewłaściwego zwracania się do osadzonych przez funkcjonariuszy (ZK Wronki).

⁶⁰ Za A. Bilejczyk, M. Bogdaniuk, Prezentacja multimedialna *Bill Marshall – Terapia sprawców przestępstw seksualnych. Program Rockwood*, niepublikowane, wewnętrzne materiały szkoleniowe Centrum Psychoterapii w Warszawie.

Osobnej uwagi wymaga, sformułowane przez przedstawicieli KMP w trakcie wizytacji oddziału terapeutycznego w Zakładzie Karnym w Raciborzu, zastrzeżenie dotyczące postępowania administracji zakładu w stosunku do jednego z osadzonych – osoby, która od czasu przybycia do jednostki nie poruszała się samodzielnie, wymagała opieki i pomocy przy załatwianiu potrzeb fizjologicznych, nie nawiązywała kontaktu z funkcjonariuszami, nie odpowiadała na pytania oraz nie reagowała w żaden sposób na ich wypowiedzi. Opiekę nad wskazanym więźniem sprawował współosadzony, który wyraził na to zgodę, mimo iż sam również miał problemy ze zdrowiem (zagrożenie utratą wzroku). Z analizy dokumentacji osobowej przeprowadzonej przez przedstawicieli KMP wynikało, że wskazana osoba już w czasie pobytu na wolności wykazywała podobne objawy, a wielokrotne konsultacje psychiatryczne i neurologiczne umożliwiły zdiagnozowanie zaburzenia psychicznego, mogącego stanowić podłoże tego typu zachowań. W czasie wizytacji, zgodnie z relacją funkcjonariuszy, stan zdrowia osadzonego nieznacznie się poprawił, chociaż nadal pozostawał on pasywny przez cały dzień, co groziło powstaniem wtórnych zmian w układzie mięśniowym. Ponadto pracownicy Mechanizmu negatywnie ocenili w tym przypadku przekazanie ciężaru opieki nad osadzonym współwięźniowi, podobnie jak, wynikający z rozmów z personelem Zakładu, fakt odgórnego przyjęcia, iż zachowanie osadzonego nosi cechy symulacji.

W Zakładzie Karnym we Wronkach osadzeni zwrócili uwagę wizytujących na praktykę polegającą na wydawaniu posiłków poprzez otwory podawcze w drzwiach cel. Podnieśli oni również, że taka praktyka źle wpływa na ich samopoczucie powodując frustrację. Powtarzające się podczas rozmów sygnały odebrane od więźniów, zostały potwierdzone przez pracowników Mechanizmu podczas oglądu oddziału w czasie wydawania posiłków. Wizytujący zalecili dokonanie analizy zasadności stosowania takich obostrzeń i pozostawienie ich tylko w stosunku do tych więźniów, którzy swoim zachowaniem powodują realne zagrożenie dla bezpieczeństwa funkcjonariuszy i jednostki.

W Zakładzie Karnym w Sztumie, podczas rozmów przeprowadzonych z osadzonymi, przedstawiciele KMP odebrali szereg skarg związanych z częstymi zmianami osadzenia w obrębie oddziału terapeutycznego. W związku z tym zwrócono uwagę na potrzebę każdorazowego przekazywania osadzonym w pełni zrozumiałej dla nich informacji o powodach dokonywanych przemieszczeń. Duża część osadzonych podkreślała bowiem fakt, że czuli się pokrzywdzeni zaistniałymi zmianami, nie mając przy tym pewności, czy nastąpiły one w związku z ich zachowaniem czy też stanowiły konsekwencje zmiany składu osobowego jednej z cel mieszkalnych.

Również w jednostkach, w których stosunek funkcjonariuszy Służby Więziennej został oceniony przez więźniów jako pozytywny, wizytujący odnotowali pojedyncze uwagi dotyczące przypadków niewłaściwego traktowania. Zgłaszane nieprawidłowości dotyczyły:

- wulgarnego sposobu zwracania się funkcjonariuszy do osadzonych oraz trudności w załatwianiu u nich różnych spraw (ZK Wołów);
- pospieszania starszych, poruszających się wolniej osadzonych oraz nieuzasadnionego podnoszenia głosu przez niektórych funkcjonariuszy na osadzone (ZK nr 1 Grudziądz);
- ubliżania przez oddziałowego oraz braku umiejętności przekazania przez wychowawcę informacji niezbędnych do funkcjonowania w jednostce (ZK Oleśnica);
- zwracania się do osadzonych przez oddziałowych jedynie po nazwisku lub przy użyciu formy „ty” (ZK Rzeszów);
- konsekwencji związanych ze składaniem pisemnych skarg przez osadzonych w postaci odczuwalnej niechęci funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej (ZK Płock).

7. Prawo do ochrony zdrowia

Najczęściej diagnozowanym problemem w zakresie prawa do opieki medycznej, w sposób ścisły wiążącym się z sytuacją osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi odbywających karę w systemie terapeutycznym, było niezapewnienie wystarczającego dostępu do lekarza psychiatry. Sytuacja taka miała miejsce w Zakładzie Karnym w Raciborzu, gdzie duża liczba osadzonych (pojemność Zakładu wynosi 799 miejsc, w dniu wizytacji 51 skazanych odbywało karę w oddziale terapeutycznym) przypadająca na jednego zatrudnionego psychiatrę znacznie utrudniała prawidłowe sprawowanie opieki psychiatrycznej. W jednostce tej odnotowano skargi osadzonych, w tym również osób deklarujących wcześniejsze występowanie myśli samobójczych lub podejmowanie prób samobójstwa, dotyczące wielomiesięcznego oczekiwania na pomoc psychiatryczną. W Zakładzie Karnym w Wołowie psychiatra w ogóle nie był zatrudniony, a dyrektor jednostki jako uzasadnienie istniejącego stanu rzeczy wskazał, że pomimo długotrwałych starań o pozyskanie lekarza wymienionej specjalności nie było chętnego do podjęcia pracy w jednostce. Problem dostępu do lekarza psychiatry stwierdzono również w Zakładzie Karnym w Płocku.

W Zakładzie Karnym w Wołowie reprezentanci KMP ujawnili również przypadek niezapewnienia osadzonemu leków zaleconych przez psychiatrę w innej jednostce. Z relacji skazanego wynikało również, że ustanie potrzeby przyjmowania leków zostało stwierdzone przez lekarza ogólnego przyjmującego go do jednostki. Dokonana przez wizytujących analiza dokumentacji medycznej, w której brakowało informacji o konsultacji psychiatrycznej osadzonego przy przyjęciu do jednostki potwierdziła oba podniesione zarzuty.

Nagminnie spotykany, również w odniesieniu do osób skierowanych do oddziałów terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, był problem przeprowadzania badań lekarskich osadzonych w obecności funkcjonariusza niewykonującego zawodu medycznego (ZK Płock, ZK Chełm) lub przy uchylonych drzwiach do gabinetu lekarskiego (ZK Rzeszów, ZK Wołów). Odnotowywano również głosy świadczące o nieuprzejmym bądź zbywającym traktowaniu przez personel medyczny (ZK nr 2 Łódź, ZK Racibórz), długim oczekiwaniu na badanie przez lekarza specjalistę (ZK Racibórz – przypadki potwierdzone analizą dokumentacji medycznej), bagatelizowaniu zgłaszanych dolegliwości przez dermatologa oraz braku zapewnienia opieki dentystycznej w czasie urlopu stomatologa (ZK Oleśnica), niepoinformowaniu osadzonego o sposobie załatwienia prośby dotyczącej wydania leków (ZK Płock).

8. Warunki bytowe

Stan techniczny cel w wizytowanych oddziałach terapeutycznych był zróżnicowany. Przykładem jednostek, w których został on oceniony jako dobry, mogą służyć Zakład Karny w Rawiczu oraz Zakład Karny w Sztumie. Większość pozostałych jednostek charakteryzowała się przeciętnym stanem technicznym wskazanych pomieszczeń. Wizytujący zwracali uwagę na m. in. niewłaściwą zabudowę kąpoków sanitarnych (ZK nr 2 Łódź, ZK Racibórz, ZK Rzeszów), sprzęt kwaterunkowy noszący ślady dużej eksploatacji (ZK nr 1 Grudziądz, ZK Rzeszów), niewłaściwe oświetlenie w celach (ZK nr 2 Łódź, ZK Wronki).

Najgorsze, w opinii pracowników Mechanizmu, warunki bytowe panowały w oddziale terapeutycznym Zakładu Karnego w Płocku. Ściany i sufity cel były zniszczone, a sprzęt kwaterunkowy bardzo zużyty. Drzwi wejściowe do cel, kraty w oknach, ramy łóżek, metalowe części mebli (wsporniki i podstawy blatów) pokrywała łuszcząca się farba. Podobnie wyglądały elementy prowizorycznej zabudowy kąpoków sanitarnych, połączonej w wielu wypadkach ze stosowaniem kotar zamiast drzwi. Powyższe nieprawidłowości stanowiły podstawę,

sformułowanego przez przedstawicieli KMP, zarzutu spełnieniu przesłanek poniżającego traktowania poprzez osadzanie skazanych w opisanych warunkach bytowych.

Wizytujący negatywnie ocenili także stan techniczny cel mieszkalnych oraz łaźni w oddziale dla osób z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo w Zakładzie Karnym w Nr 2 w Strzelcach Opolskich, gdzie w jednej z cel zaobserwowano bardzo zniszczone ściany, odpadający tynk, zacieki oraz znaczne zagrzybienie. Kwaterowanie w tym pomieszczeniu także zostało uznane przez pracowników KMP za przejaw poniżającego traktowania.

Złe warunki bytowe zaobserwowano również w Zakładzie Karnym w Wołowie, w którym w większości wizytowanych cel oddziału terapeutycznego, zwłaszcza w kąciakach sanitarnych, widoczne były ślady wilgoci i pleśni, ubytki farby, a parkiet nosił ślady długoletniej eksploatacji. W czasie wizytacji kierownik działu terapeutycznego wyjaśnił, że pracownicy kupują farbę z własnych środków i w ten sposób pomagają osadzonym polepszyć stan cel. Mimo że praktyka ta niewątpliwie świadczy o chęci poprawy przez funkcjonariuszy warunków odbywania kary osadzonych, nie może jednak zostać oceniona pozytywnie z uwagi na fakt, iż funkcjonariusze nie mogą być obciążeni kosztami związanymi z remontem jednostki.

W analizowanym obszarze podkreślenia wymaga także kwestia funkcjonowania w jednostkach penitencjarnych cel wieloosobowych. W czasie wizytacji cele takie były wykorzystywane w Zakładach Karnych w Chełmie (cele 6, 7 i 8-osobowe), Czarnem (cele 8-osobowe), Płocku (cele 4 i 5-osobowe), Wołowie (cele 5-osobowe). W związku z powyższym zauważyć należy, iż z punktu widzenia osadzonych kwaterowanie w celach wieloosobowych wiąże się praktycznie z całkowitym pozbawieniem intymności oraz koniecznością przebywania w obecności innych osób, często agresywnie wobec siebie nastawionych i wrogich. W niewielkich przestrzeniach dochodzi bowiem do zetknięcia się osób o różnych charakterach, upodobaniach, deficytach oraz w inny sposób radzących sobie ze stresem. W oddziałach terapeutycznych problem ten, z uwagi na zaburzenia występujące u umieszczonych w nich osadzonych, nabiera szczególnego znaczenia. W opinii przedstawicieli KMP jedynie małe, najwyżej 3-osobowe cele, zagwarantować mogą prawidłowy przebieg procesów terapeutycznych.

Kwestia niedostosowania jednostek penitencjarnych do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową stanowi problem wspólny dla większości obiektów Służby Więziennej. Wizytujący formułowali uwagi w tym zakresie rów-

niez w trakcie oglądu oddziałów terapeutycznych. W Zakładzie Karnym nr 2 w Strzelcach Opolskich przedstawiciele KMP rozmawiali ze skazanym mającym duże trudności w poruszaniu się, przebywającym w celi na drugim piętrze witywanego pawilonu mieszkalnego. Skazany podał, iż nierzadko nie był w stanie sam zejść po schodach na plac spacerowy czy do łaźni, często pomagali mu w tym inni skazani. Ponadto zgłaszał, iż niejednokrotnie funkcjonariusze, nie bacząc na jego niesprawność, zwracali mu uwagę, aby szedł szybciej.

9. Wnioski

Zaprezentowane w niniejszym Raporcie ustalenia przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji pozwalają na sformułowanie wniosku, iż niemal z każdym z aspektów funkcjonowania oddziałów terapeutycznych dla skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi lub upośledzonych umysłowo związane są określone trudności i problemy. Przede wszystkim w wątpliwość należy poddać już sam fakt wyodrębnienia oddziału jednego typu przeznaczonego dla skazanych o różnych zaburzeniach i różnych możliwościach intelektualnych. Sytuacja taka w sposób znaczący utrudnia bowiem opracowanie oferty oddziaływań terapeutycznych adekwatnej do często bardzo odmiennych potrzeb osób kierowanych do oddziału, a od personelu wymaga jednoczesnego dysponowania wiedzą z zakresu m. in. oligofrenopedagogiki, seksuologii czy psychopatologii. Umieszczenie w jednym oddziale osób o różnym stopniu możliwości poznawczych, różnej motywacji i odmiennych zaburzeniach psychicznych może także przyczyniać się do utwierdzenia panującego wśród kadry oddziałów terapeutycznych poglądu o niecelowości prowadzenia w nich psychoterapii. Przyjęte rozwiązanie stwarza także problemy natury organizacyjnej. Przy rozmieszczeniu osadzonych w celach mieszkalnych funkcjonariusze, poza szeregiem innych kryteriów, muszą uwzględnić również rodzaj zdiagnozowanych u skazanych zaburzeń, tak by zapobiegać powstawaniu konfliktów między współosadzonymi oraz możliwości wykorzystania np. osób upośledzonych intelektualnie przez osoby z zaburzeniami dysocjalnymi. Z uwagi na zróżnicowaną populację więźniów w oddziale terapeutycznym odpowiedni dobór osadzonych w celi mieszkalnej może okazać się w praktyce niemożliwy.

Za niepokojącą należy uznać liczbę skazanych skierowanych do oddziałów terapeutycznych i przebywających poza nimi z uwagi na udział w czynnościach procesowych. Zdaniem przedstawicieli Mechanizmu kwestia ta wymaga stałego monitorowania oraz opracowania rozwiązań systemowych umożliwiają-

cych wskazanym uczestnikom postępowań karnych kontynuację procesu terapeutycznego.

Kolejny warty zaakcentowania problemie związany jest z niezapewnieniem osadzonym w oddziałach terapeutycznych psychoterapii indywidualnej i grupowej. W wizytowanych jednostkach zrezygnowano z tych form oddziaływania, mimo iż charakter zaburzeń zdiagnozowanych u części skazanych umożliwił prowadzenie pracy w ramach psychoterapii. W opinii pracowników Mechanizmu brak psychoterapii, zwłaszcza w odniesieniu do skazanych z zaburzeniami osobowości predystynującymi ich do popełnienia przestępstwa (osobowość dysocjalna) w znaczącym stopniu może utrudniać realizację nie tylko, określonego w art. 67 § 1 k.k.w., celu maksymalnego wykonywania kary pozbawienia wolności jakim jest społeczna readaptacja skazanego, ale także celu minimalnego w postaci przeciwdziałania ponownemu popełnieniu przestępstwa.

Realizacji procesu terapeutycznego nie sprzyjają także panujące w części oddziałów terapeutycznych złe warunki bytowe oraz funkcjonowanie cel wieloosobowych powodujących nie tylko praktycznie całkowity brak intymności, ale również konieczność wspólnego przebywania osób cechujących się odmiennymi zaburzeniami i w wielu wypadkach wykazujących brak zrozumienia dla zachowań wynikających z deficytów wpółosadzonych.

Wydaje się, iż obecnie największym atutem wizytowanych oddziałów terapeutycznych jest zatrudniony w nich personel charakteryzujący się wysokim poziomem kompetencji zawodowych oraz zaangażowania w realizację powierzonych mu obowiązków. Utrwalenie tego pozytywnego aspektu wymaga jednak zapewnienia odpowiednich warunków pracy i rozwoju. Zaobserwowane braki kadrowe oraz brak wsparcia w postaci superwizji w połączeniu z wymagającą i trudną pracą z osobami zaburzonymi może powodować zmniejszenie efektywności wykonywanej pracy, budować napięcie w kontaktach osadzonymi, rzutować na umiejętność kontroli emocji oraz stwarzać ryzyko błędów w prowadzeniu procesu terapeutycznego.

WIZYTACJE KRAJOWEGO MECHANIZMU PREWENCJI W 2012 R.

L.p	Wizytowana jednostka oraz skład wizytujący	Miejscowość	Data	Udział Rzecznika Praw Obywatelskich i ekspertów zewnętrznych	Udział pracowników Biur Pełnomocników Terenowych RPO
1	Areszt Śledczy - Przemysław Kazimirski - Dorota Krzysztoń - Karolina Chyła - Karol Koch	Kielce	14-15.02.2012		Karol Koch BPT w Katowicach
1	Zakład Karny Nr 1 - Wojciech Sadownik - Marcin Kusy - Magdalena Chmielak - Dorota Krzysztoń	Grudziądz	28-29.02.2012	dr Agnieszka Kłosowska - psycholog kliniczny	
3	Zakład Karny Nr 2 - Przemysław Kazimirski - Wojciech Sadownik - Karolina Chyła	Strzelce Opolskie	14-15.03.2012	Stanisław Gomółka - psycholog	
4	Zakład Karny Nr 2 - Karolina Chyła - Przemysław Kazimirski - Marcin Kusy	Łódź	30.03.2012	prof. dr hab. Maria Załuska - psychiatra	
5	Zakład Karny - Przemysław Kazimirski - Dorota Krzysztoń - Wojciech Sadownik	Płock	10-11.04.2012	dr Agnieszka Kłosowska - psycholog kliniczny	
6	Zakład Karny - Małgorzata Molak - Dorota Krzysztoń - Natalia Kłaczyńska	Wołów	17-18.04.2012	Stanisław Gomółka - psycholog	Natalia Kłaczyńska BPT we Wrocławiu
7	Zakład Karny - Aleksandra Iwanowska - Wojciech Sadownik - Magdalena Chmielak - Przemysław Kazimirski - Marcin Kusy - Joanna Klara Żuchowska	Warszawa- Białołęka	23-24.04.2012	dr n. med. Joanna Klara Żuchowska- specjalista chorób wewnętrznych	
8	Zakład Karny - Przemysław Kazimirski - Wojciech Sadownik - Aleksandra Iwanowska - Małgorzata Molak	Rawicz	17-18.05.2012	Stanisław Gomółka - psycholog	

9	Zakład Karny - Przemysław Kazimirski - Marcin Kusy - Aleksandra Iwanowska - Damian Kalita	Sztum	04-06.06.2012	Stanisław Gomółka - psycholog	
10	Zakład Karny - Marcin Kusy - Wojciech Sadownik - Justyna Józwiak - Dorota Krzysztoń	Chełm	31.07- 01.08.2012	dr n. med. Joanna Klara Zuchowska -specjalista chorób wewnętrznych Paweł Jezierski - psycholog	
11	Zakład Karny - Damian Kalita - Karolina Goral - Małgorzata Molak - Michał Kleszcz	Racibórz	09-10.08.2012	Agnieszka Kłowska - psycholog kliniczny	Michał Kleszcz BPT w Katowicach
12	Zakład Karny - Wojciech Sadownik - Marcin Kusy - Aleksandra Iwanowska - Damian Kalita	Rzeszów	18-20.09.2012	Udział Zastępcy Rzecznika Praw Obywatelskich Agnieszka Kłowska - psycholog kliniczny	
13	Zakład Karny - Wojciech Sadownik - Małgorzata Molak - Justyna Józwiak - Damian Kalita	Stargard Szczeciński	25-27.09.2012		
14	Zakład Karny - Karolina Goral - Aleksandra Iwanowska - Natalia Kłaczyńska	Oleśnica	02-03.10.2012	Katarzyna Kossobudzka - psycholog	Natalia Kłaczyńska BPT we Wrocławiu
15	Zakład Karny - Wojciech Sadownik - Małgorzata Molak - Karolina Goral - Przemysław Kazimirski	Czarne	17-19.10.2012		
16	Areszt Śledczy - Dorota Krzysztoń - Justyna Józwiak - Marcin Kusy	Prudnik	24.10.2012		
17	Areszt Śledczy - Karolina Goral - Aleksandra Iwanowska - Justyna Józwiak	Chełmno	22-23.11.2012		

18	Areszt Śledczy - Karolina Goral - Małgorzata Molak - Magdalena Filipiak - Marcin Kusy - Natalia Kłaczyńska	Dzierżoniów	27-28.11.2012		Natalia Kłaczyńska BPT we Wrocławiu
19	Zakład Karny - Wojciech Sadownik - Dorota Krzysztoń - Karolina Goral - Przemysław Kazimirski	Wronki	05-07.12.2012	Paweł Jezierski - psycholog	
20	Zakład Karny - Małgorzata Molak - Magdalena Filipiak - Justyna Józwiak	Siedlce	05-07.12.2012		

WIZYTACJE KRAJOWEGO MECHANIZMU PREWENCJI W 2013 R.

Lp	Wizytowana jednostka oraz skład wizytujący	Miejscowość	Data	Udział ekspertów zewnętrznych	Udział pracowników Biur Pełnomocników Terenowych RPO
1	Areszt Śledczy - Przemysław Kazimirski - Dorota Krzysztoń - Karolina Goral - Aleksandra Iwanowska - Wojciech Sadownik	Bydgoszcz	30.01- 01.02.2013	dr n. med. Joanna Klara Żuchowska -specjalista chorób wewnętrznych	
2	Areszt Śledczy - Wojciech Sadownik - Aleksandra Iwanowska - Justyna Józwiak - Natalia Kłączyńska	Świdnica	19-20.02.2013	Maria Sobocińska- Szeluga - specjalista medycyny pracy	Natalia Kłączyńska BPT we Wrocławiu
3	Areszt Śledczy - Michał Kleszcz - Przemysław Kazimirski - Justyna Józwiak - Magdalena Filipiak	Częstochowa	05-06.03.2013		Michał Kleszcz BPT w Katowicach
4	Areszt Śledczy - Estera Tarnowska - Małgorzata Molak - Przemysław Kazimirski - Aleksandra Iwanowska	Elbląg	18-20.03.2013		Estera Tarnowska BPT w Gdańsku
5	Zakład Karny - Małgorzata Molak - Przemysław Kazimirski - Aleksandra Iwanowska	Braniewo	20-22.03.2013		
6	Zakład Karny Nr 1 - Karolina Goral - Małgorzata Molak - Michał Kleszcz - Przemysław Kazimirski - Natalia Kłączyńska	Wrocław	24-26.04.2013		Natalia Kłączyńska BPT we Wrocławiu
7	Areszt Śledczy - Karolina Goral - Małgorzata Molak - Wojciech Sadownik	Chojnice	15-16.05.2013		

8	Areszt Śledczy - Michał Kleszcz - Magdalena Filipiak - Justyna Józwiak - Aleksandra Iwanowska	Białystok	23-24.05.2013		
9	Areszt Śledczy - Dorota Krzysztoń - Przemysław Kazimirski - Michał Kleszcz - Natalia Kłączyńska	Lubań	06-07.06.2013		Natalia Kłączyńska BPT we Wrocławiu
10	Zakład Karny - Przemysław Kazimirski - Marcin Kusy - Magdalena Filipiak - Małgorzata Molak - Michał Kleszcz	Iława	23-24.07.2013	dr n. med. Joanna Klara Żuchowska -specjalista chorób wewnętrznych -psycholog Paweł Jezierski	
11	Areszt Śledczy - Wojciech Sadownik - Dorota Krzysztoń - Aleksandra Iwanowska - Małgorzata Molak	Szamotuły	01-02.08.2013		
12	Zakład Karny - Przemysław Kazimirski - Marcin Kusy - Magdalena Filipiak - Karolina Goral - Michał Kleszcz	Goleniów	06-08.08.2013	Paweł Jezierski - psycholog	
13	Areszt Śledczy - Wojciech Sadownik - Karolina Goral - Aleksandra Iwanowska - Justyna Lewandowska	Lubsko	05-06.09.2013		
14	Areszt Śledczy - Dorota Krzysztoń - Małgorzata Molak - Przemysław Kazimirski	Szczytno	11-12.09.2013		
15	Zakład Karny - Dorota Krzysztoń - Michał Kleszcz - Magdalena Filipiak - Aleksandra Iwanowska	Kłodzko	18-20.09.2013	Katarzyna Kossobudzka - psycholog	
16	Zakład Karny - Przemysław Kazimirski - Marcin Kusy - Justyna Józwiak - Marcin Mazur	Krzywaniec	24-25.09.2013	dr n. med. Joanna Klara Żuchowska -specjalista chorób wewnętrznych	

17	Zakład Karny - Aleksandra Iwanowska - Małgorzata Molak - Wojciech Sadownik - Przemysław Kazimirski	Biała Podlaska	16-17.10.2013	dr n. med. Joanna Klara Żuchowska -specjalista chorób wewnętrznych -psycholog Paweł Jezierski	
18	Areszt Śledczy - Karolina Goral - Michał Kleszcz - Magdalena Filipiak - Wojciech Sadownik	Bytom	05-06.11.2013		
19	Zakład Karny Nr 2 - Wojciech Sadownik - Dorota Krzysztoń - Aleksandra Iwanowska - Małgorzata Molak - Justyna Józwiak	Grudziądz	13-14.11.2013		

KONWENCJA ONZ O PRAWACH OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Newsletter

www.rpo.gov.pl

Zapisz się!

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Aleja Solidarności 77, 00-090 Warszawa

tel.: +48 22 55 17 700

PEŁNOMOCNICY TERENOWI RPO:

Pełnomocnik Terenowy RPO w Gdańsku

ul. Chmielna 54/57, 80-748 Gdańsk, tel.: +48 58 76 47 302

Pełnomocnik Terenowy RPO w Katowicach

ul. Jagiellońska 25, 40-032 Katowice, tel.: +48 32 72 86 800

Pełnomocnik Terenowy RPO we Wrocławiu

ul. Wierzbowa 5, 50-056 Wrocław, tel.: +48 71 34 69 115

800 676 676

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

INFOLINIA OBYWATELSKA

**połącz
się!**